

Napút-füzetek

53.

Szalai Lajos

Fordításkritikai kalandozások

---

1. Személyes hangú felvezetés. Jelen munka megírásának valamennyi indítéka a napjainkban már-már távolinak nevezhető múltban gyökerezik. Az egyik távolabbi momentum: 1971 őszén frissen szerzett orosz–német szakos tanári diplomával a zsebemben az ELTE Német Nyelv és Irodalom Tanszékén kezdtem el dolgozni, amihez képest még távolibb az 1968/69-es tanév Lipcsében töltött két szemesztere s az 1971-es év februártól júniusig tartó hónapjai Leningrádban. Ezekből az időkből már csak egy kis lépést kell tennem visszafelé: 1962 és 1966 között ritkaságszámba menően jó orosz- és némettanárom volt egy kis Somogy megyei gimnáziumban. Hogy Heinrich Heine *Loreleie* és Konsztantyin Szimonov *Várj reám...*-ja magyarul is hozzáférhető, arról a gimnáziumi években fogalmam sem volt (nem volt ugyanis számottevő könyvtár a közelben), s a nyelvtanáraink az orosz- és németórán nyilvánvaló módon az eredeti szöveggel boldogítottak bennünket.

Az orosz–német szakos egyetemi olvasmánykánonban természetesen visszontláttam Heinét és Szimonovot, de jó ismerősöm lett a középkori Walther von der Vogelweide német lovagköltő éppúgy, mint a XIX. századi dekadens orosz katonatiszt, Mihail Lermontov, és a XX. századi dekadens orosz-szovjet parasztivadék, Szergej Jeszenyin is. A lipcsei tanulmányok alatt az egyetemen előszeretettel látogattam a történeti germanisztikai órákat, amelyeken Walther versei az első helyek egyikén álltak a nyelv- és irodalomelemzés vonatkozásában, míg esténként a kollégiumban két orosz szobatársam többek között Lermontov-verseket énekelt gitárkíséréssel. Ez aztán később megisméltődött Leningrádban, ahol Valerij, Vologya és Igor – a lakótársaim – a hosszú téli estéket vodkával és valami „portvejn”-nek nevezett, borzalmas vörösborral dúsított méregerős tea tekintélyes tömegének elpusztítása kíséretében heveny kártyacsatákkal, de főleg dalénekléssel mulatták. A sok modern csaszuska, népdal, mozgalmi nóta mellett helyet kapott természetesen megint csak Lermontov, de vele együtt Jeszenyin is.

2. Walther von der Vogelweide magyar fordítóinak ritmus-, stílus- és jelentésproblémái. Még az elmúlt évszázad nyolcvanas éveiben az ELTE ifjú adjunktusaként technikai szerkesztői minőségben részt vehettem a mai napig meglehetőst rendszeresen megjelenő intézeti folyóirat, a *Budapester Beiträge zur Germanistik* 9., *Goethe-Studien* című kötetének előkészítésében és kiadásában. Ebben a kötetben megjelent egy több mint harmincoldalas tanulmány, amelyben a szerző Goethe *Wandrer's Nachtlied* [*Vándor éji dala*] című versének az utóbbi száz évben megjelent (addig 27) magyar nyelvű fordítását elemzi. Már akkor felmerült bennem a gondolat, hogy egyszer majd megpróbálkozzam valami hasonlóval Walther von der Vogelweide (1170 k.–1230 k.) verseinek magyarításait illetően. Ez a szándék annál is inkább megalapozott és ésszerű volt, mivel én eredetileg elsősorban történeti nyelvészként, nyelvtörténészként konfrontálódtam a régi német irodalom szövegeivel. Egyetemi és főiskolai oktatóként a pályám kezdete óta vezettem német nyelvtörténeti szemináriumokat, amelyeknek keretében az ún. klasszikus közép-felnémet nyelvi korszak tárgyalásánál – budapesti és lipcsei tanáraink példáját követve – előszeretettel adtam Walther-versszövegeket a hallgatók kezébe munkaanyag gyanánt, amikor a szóban forgó nyelvi korszak hangtani, nyelvtani, lexikai, stilisztikai és mondattani sajátosságait taglaltuk. Egy pillanatig sem állítható, hogy – bár-

---

---

melyik nyelvszokról is legyen szó – a nyelvtörténet és a történeti nyelvészet a hallgatók tömegeinek buzgó érdeklődésével találkozna, ami többek között abban a magától értetődő törekvésükben is megnyilvánult, hogy a Walther-féle eredeti szövegek biztonságosabb megértése céljából a költő verseinek magyar nyelvű fordításait hívták segítségül, én pedig tanácstalan voltam, mért értelmezik gyakran pontatlanul vagy éppenséggel teljesen hibásan az olvasottakat. Tanácstalanságom azonban csak addig tartott, amíg egyszer magam is kézbe nem vettem az ominózus magyar szövegvariánsokat, s meg nem állapítottam, hogy a fordítások bizony hagynak maguk után némi kívánnivalót. Mint ahogy sok más esetben, ezúttal is lett egy rossz dolognak valamilyen pozitív hozadéka is – legalábbis számomra: fokozta az amúgy is meglevő érdeklődésemet a régi szövegek magyarra fordítása iránt, s így a nyelvtörténeti tevékenységet összeköttem literátori, pontosabban műfordítói ujjgyakorlatokkal.

Ezek után lássunk hozzá a fejezet címében jelzett problémák kifejtéséhez! Mivel terjedelmi okok folytán arról szó sem lehet, hogy Walther valamennyi magyarra fordított versét sorra vegyük, négy költeményt választottam ki a költő életművéből, összehasonlítandó a magyar nyelvű változatokkal.

Vizsgálódásom tárgyát az alábbi Walther-versek képezik: az életmű egyik kiadója által önkényesen címesített politizáló tankölteményeinek három legismertebb darabja, a *Veszélyeztetett oltalom* (1.), a *Választási küzdelem* (2.), a *Róma árulása* (3.), valamint a szintén kitalált címet viselő *Elégia* (4.). Az elemzésre kerülő magyar nyelvű változatok négy fordító, Lator László, Kálnoky László, Radnóti Miklós és Szabó Lőrinc tollából kerültek ki. Anélkül, hogy megelőlegeznénk egészen konkrét részleteket, az összehasonlító munka tanulságait már most le-
szögezhetjük: 1. a fordítás mind tartalmilag, mind pedig költői teljesítményként félresikerültnek mondható, 2. a fordítás bizonyos tartalmi és verselési hiányosságok ellenére is többé-kevésbé elfogadható, 3. a magyar nyelvű vers versként kifogástalan, ugyanakkor tartalmi gyengéi vannak, ill. a benne itt-ott fellelhető anakronizmusok révén történeti-kultúrtörténeti torzképet nyújt.

2.1. A fenti értékbecslést követve kezdjük az elemzést a 2. számú Walther-verssel Lator László tolmácsolásában, amely kísérletet a legnagyobb jóindulattal sem tudok sikeresnek mondani. Lássuk mindenekelőtt a két szöveget teljes terjedelemben:

Ich hôrte ein wasser diezen
und sach die vische fliezen,
ich sach swaz in der welte was,
velt, walt loup rôr unde gras.
swaz kriuchet unde fliuget
und bein zer erde biuget,
daz sach ich, unde sage iu daz:
der keinez lebet âne haz.
daz wilt und daz gewürme
die strîtent starke stürme,
sam tuont die vogel under in;
wan daz sie habent einen sin:
si dûhten sich ze nihte,

sie enschüefen starc gerihte,
si kiesent künege unde reht,
si setzent herren unde kneht.
sô wê dir, tiuschiu zunge,
wie stêt dîn ordenunge!
daz nû diu mücke ir künece hât,
und daz dîn êre alsô zergât,
bekêrâ dich, bekêre.
die zirkel sint ze hêre,
die armen künege dringent dich:
Phillippe setze en weisen ûf und
heiz sie treten hinder sich.

A neszező vizekben
a halacskát kilestem,
láttam lápok, erdők, mezők
lakóit, minden létezőt,
csúszókat, röpdősőket,
négy lábon szökdősőket,
láttam, és fennen hirdetem,
dúl köztük gonosz küzdelem,
gerjed apraja-nagyja
marakodó haragra,
férgék, vadak és szárnyasok,
de valamennyi tudja, hogy
veszéstől csak az ója,

ha van egy parancsolója.
Szereztek hát törvényt, királyt,
szolgák közül az úr kivált.
S mily siralmas hazánknak
állapota! Gyalázat!
A szúnyognak is királya van,
s te tengsz nyomorúságosan;
hallgass rám, így szól hozzád
intelmem, Németország:
Kis királyok serege dúl,
mind megzabolázza Fülöp úr,
válaszd hát őt királyodul!

Ami a fordított szöveg ritmusát illeti, megkockáztatható a sommás „döcögő” vagy „darabos” jelző. Tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy az eredeti versnek a költő által mesterien alkalmazott emelkedő és süllyedő, férfias, nőies és csengő, bonyolult kádenciáit a két nyelv eltérő hangsúlyrendszerre miatt nem lehet a fordításban hajszálpontosan leutánozni, ugyanakkor egy igényes versfordítástól joggal várhatnánk el sokkal többet a látottaknál. Remélem, hogy az alább közölt saját kísérletben sikerült eltalálnom egy az eredetihez jóval közelebb álló, ugyanakkor a magyar nyelvtől sem idegen metrum-rendszert:

Hallottam, zúg a patak,
láttam, úsznak a halak,
láttam, mit rejt a világ:
erdőt, mezőt, fűvet, fát.
Ami kúszik és repül,
vagy a lábán menekül,
láttam én, s ím mondom ezt:
Mindben él a gyűlölet.
Nagyvadak és bogarak
vívnek ádáz harcokat
– madárnép is így tehet.
Értelme csak egy lehet:
Ölnék egymást rendre,

ha bírjuk nem lenne.
Királyuk van, s jogtanács,
egy az úr, a szolgál más.
De jaj, ó német nemzet,
hol a rend tebened?
Szúnyognak is van királya,
csak nálad vész minden kárba.
Ne várj tovább veszteg,
pompázik sok herceg,
kiskirályok dúlnak itt.
Kapja Fülöp a koronát,
s tőle függjön mindegyik!

A ritmusbeli gyengéken túlmenően Lator szövege egy sor stilisztikai hiányosságot, ill. tartalmi melléfogást is felvonultat, amelyek jelentős mértékben csorbítják a vers egészének értelmét.

Miként az 1. és a 3. számú politizáló tankölteményben is (lásd lejjebb!) történik, a kritikusan szemlélődő költő áll a középpontban, ami akként jut kifejezésre, hogy a vers *Hallottam*-mal kezdődik, amit a *láttam*, majd megint a *láttam* követ, az egész bevezető gondolatsort pedig a *láttam én* és a *mondom ezt* zárja. Ebben a hét verssorban a költővel kapcsolatos iménti igéken kívül egy sor további ige szerepel (*zúg, úsznak, kúszik, repül, menekül*), amelyek

---

nagyfokú dinamikát kölcsönöznek a mondanivalónak. Ezzel szemben Lator fordításában elsiklik a költő kulcsszereplői mivolta, az igék nominalizálásával pedig teljesen megbénul a lefestett világ lüktető dinamikája. Amikor Latornál azt olvassuk, hogy *A neszező vizekben / a halacskát kilestem, vagy Láttam... minden létezőt, valamint Csúszókat, röpdősöket, / négy lábon szökdősöket*, akkor mindenekelőtt hiányoljuk az oly fontos felütést a *Hallottam*-mal, helyette a költő „kilesi” a *halacskát* (egyébiránt az nála még csak nem is úszik!), amivel egyrésztől valamiféle lesekedő kém szerepébe degradálja önmagát, másrésztől a kicsinyítő képzős forma használatával elveszi mondanivalója komolyságát, lesüllyesztve azt ily módon a gyermetegség kategóriájába. Ugyanilyen hatást ér el a már említett névszósításokkal, a „csúszók”, „röpdösők” és „szökdösők” társaságával.

Ha most nagyvonalúan átlépünk a következő kilenc verssor fölött, beleütközünk a vers záró szakaszába, amely már nemcsak stílus tekintetében tartalmaz zavaró elemeket. Ez a rész így kezdődik: *S mily siralmas hazánknek / állapota! Gyalázat!* – Először is, nem az ország állapotáról van szó, a költő a rend hiányán kesereg; másodsor, hogy ez gyalázatos, az magától értetődő dolog, amit felesleges külön hangsúlyozni, annál is kevésbe, mert Walther sem teszi. Walther *só wê dir*, vagyis *De jaj, ó...* felkiáltása inkább könnyes sajnálkozásnak, semmint dühös gyalázkodásnak tekinthető. Még ennél is aggályosabb a magyar *haza* szó használata, mivel annak a magyarul beszélők körében erősen hazafias kötődése van. Walther XIII. századbeli korától még jó néhány évszázadnak kell eltelnie, mire Németországban a „Vaterland”, vagyis a „haza” fogalma használatba kerül, ám alighanem a XIII. századi Magyarországon sem létezett még ilyen fogalom. Walther pusztán annyit mond: *tiuschiu zunge*, ami alatt nyilvánvalóan a német nyelvű népet érti, s amit magyarul – ha nem akar az ember anakronisztikus hatást kelteni – a *nép* vagy a *nemzet* szavakkal kell visszaadni.

De ezzel még nincs vége a homlokráncolásra készítő megoldásoknak. Egy igényes olvasó számára a vers azon eredeti mondata, miszerint *und das dîn ere alsô zergât*, se többet, se kevesebbet nem jelent, mint *csak nálad vész minden kárba*, vagyis hogy kár a régi értékekért, amelyek most a rend hiánya okán megsemmisülni látszanak. A *s te tengsz nyomorúságosan* mondat tehát újabb példa a túlzásra! Mint ahogy a *hallgass rám, így szól hozzád / intelem, Németország* is túlzás, de más baj is van vele. Túlzás, mert egy pár szavas intelem helyett két teljes verssor áll, de a bajt tetézi, hogy az intelem annak a *Németország*-nak szól, amely fogalmilag Walther korában még nem létezett, hasonlóan a már kifogásolt *hazá*-hoz. S nem elég, hogy ismét egy sistergős anakronizmussal van dolgunk, az egész verssor fordítói költés. Nyilván ki kellett tölteni a helyet, mert a (választó)fejedelmi koronát (és szimbolikusan magát a fejedelmet is) jelölő *zirke*l szót, majd utána a *waisen*-t, vagyis a német-római császári korona szavát hiába keressük. Ezért aztán Walther azon intenciója helyett, hogy Fülöp kapja meg a császári koronát, a kiskirályok „megzabolázásáról” esik szó, s ez maga után vonja a befejező sor durva torzulását is. Ott ugyanis az áll az eredetiben, hogy a fejedelmek lépjenek vissza és kövessék Fülöpöt, s nem az, hogy Fülöp – *expressis verbis* – legyen királlyá választva. Különben is, ez a „király” két lábára is sántít: egyrészt mert

---

a valóságban ekkor császárválasztás volt esedékes, másrészt a fordító azt a nem létező *Németország*-ot szólítja fel egy olyan választásra, ami kizárólag a választófejedelmek joga.

2.2. A *Veszélyeztetett oltalom* fantáziacímet viselő, saját listánk szerint 1. számú Walther-verset Kálnoky László fordításában olvashatjuk, amely kísérlet – a fentebb már megismert Lator-féle vállalkozáshoz hasonlóan – egy a ritmus vonatkozásában fölöttébb egyenetlen s a közép-felnémet eredetitől meglehetőst távol álló utánköltés. Kényszerűen ide kívánczik még: a ritmusbeli eltérés sok esetben arra a körülményre vezethető vissza, hogy a fordító (előttem ismeretlen és számomra érthetetlen okból) egyszerűen nem ügyel a szótagszámra. A metrikai hiányosságok pontos elemzésére – akárcsak az előző versnél – itt sem kívánok kitérni.

Ich saz ûf eime steine
und dahte bein mit beine:
dar ûf satzt ich den ellenbogen:
ich hete in míne hant gesmogen
daz kinne und ein mín wange.
dô dâhte ich mir vil ange,
wie man zer welte solte leben:
deheinen rât kunde ich gegeben,
wie man drie dinc erwurbe,
der keines niht verdurbe.
diu zwei sint ère und varnde guot,
daz dicke ein ander schaden tuot:
daz dritte ist gotes hulde,

der zweier übergulde.
die wolte ich gerne in einen schrîn.
jâ leider desn mac niht gesîn,
daz guot und wertlich ère
und gotes hulde mêre
zesamene in ein herze komen.
stîge unde wege sint in benomen:
untriuwe ist in der sâze,
gewalt vert ûf der strâze:
fride unde reht sint sere wunt.
diu driu enhabent geleites niht,
diu zwei enwerden ê gesunt.

Egy kőre ültem én le,
szépen keresztbe téve
lábam, könyökölve rajta
és két tenyerembe hajtva
a fél orcám meg az állam.
Miért élünk e világban?
Ezen tűnődtem elmerengve,
s nem jöttem rá a feleletre.
Vágyom fölötte három
dologra minden áron:
az érdem és a gazdagság kettejük,
de ritkán fér meg e kettő egy helyütt;
az istenfélelem pedig

a náluk többet érő harmadik.
Egy láda rejtené e háromféle jót,
csak hogy nincs arra mód,
hogy gazdagság meg érdem
egy szívben összeférjen,
s ráadásul az istenfélelem.
Torlasz mered úton-útfelen:
leshelyen vár a hitszegés,
erőszak az országúton, és
békesség, jog, lerogynak véresen.
Oltalom nélkül teng ama három,
mígnem e kettő ép leszen.

Mielőtt Kálnoky László fordításának már első olvasatra is szemet szűrő hiányosságait sorra venném, ezen a ponton iktatom be saját fordítási javaslatomat, amely reményeim szerint nem illethető hasonló vádakkal:

Egy szirtre telepedtem
s lábam átvetettem,
könyököm rátámasztottam,
tenyerembe szorítottam
állam és az arcom.
Vívтам lelki harcom,
hogyan éljünk e világban.
Feleletet nem találtam,
miként szerzek három dolgot,
hogy egyik se legyen romlott.
Kettő: erény s ingó vagyon,
mik egymásnak ártnak nagyon,
harmadik az istenhit,

többet ér, mint bármelyik.
Egy dobozba mindet zárnám!
Ám reményem hiú ábránd,
hogy erény és vagyon lakjon
együtt, s istenhittel kapjon
egyetlenegy szívben helyet:
Nem találnak utat, teret!
Rájuk csalás leselkedik,
szerte rontás fenekedik,
béke és jog reszketeg.
Támasza nincs a háromnak,
míg a kettő ily beteg.

Ami a stílust és a szójelentéseket illeti, Kálnokynál is számos beteg szöveg-helyre bukkanunk, de Latorral ellentétben nála legalább hiányoznak az anakronizmusok.

Mindjárt az első verssorban ez áll: *Egy kőre ültem én le*, amitől a magyar olvasóban az a benyomás támadhat, hogy a hozzá beszélő költő valahol az országút mellett üldögél egy közönséges kődarabon. Ez az elképzelés mindazonáltal ellentmond a *Manesse-kódex*ben ránk maradt egyetlen Walther-ábrázolásnak, amely őt egy magas sziklán ülve mutatja; a közép-felnémet *stein* főnév elsődleges jelentése pedig (Matthias Lexer szótára alapján) „szikla”. Ennek folytán a vers magyarra fordításánál a *szirt* vagy a *szikla* sokkal találóbb és az eredetihez hűbb megoldásként jöhet szóba, mint a *kő*. A következő négy verssor Kálnoky átköltésében így hangzik: *szépen keresztbe téve / lábam, könyökölve rajta / és két tenyerembe hajtva / a fél orcám meg az állam*. Kálnoky tehát hasonló hibát követ el, mint Lator, amikor a dinamikus *átvettem, rátámasztottam, szorítottam* igeformák helyett a statikusabb s egyben nehezebb határozói igeneveket választja a vers magyar változatában. Ami mindezen túlmenően csodálkozásra és kemény fejtörsre készíti az embert, az az anatómiai talány, hogyan képes valaki **egy** könyökre támaszkodva **fél** orcát és **egy** állat egyidejűleg **két** tenyerébe hajtani anélkül, hogy különösen sikeres akrobatikai bravúrt hajtana végre.

Most pedig idézzünk egy szuszra öt verssort Kálnoky fordításából, hogy a következő hibacsokrot egységében és összefüggésében láttathassuk: *Miért élünk e világban? / Ezen tűnődtem elmerengve, / s nem jöttem rá a feleletre. / Vágyom fölötte három / dologra minden áron*. Ami a gondolatok logikus egymásutánját illeti, Kálnoky rossz kérdést tesz fel rossz helyen. Walther ugyanis nem azt kérdezi, **miért** élünk ezen a világon, hanem azt, **hogyan** kellene ott élnünk. Nem kevésbé logikátlan az is, hogy a fordító „eltűnődtteti” a költőt a saját maga által imént feltett kérdésen, amire az aztán mégsem talál választ, mivel az elgondolkodás és a tanácstalanság az eredeti szövegben arra vonatkozik, hogyan találja meg az ember a három hön vágyott dolgot. Ehhez még azt is hozzá kell fűznünk, hogy az a bizonyos „elmerengő tűnődés” tökéletesen félresikerült értelmezése az eredeti *dáhte ich mir vil ange* mondatnak, amit szó szerint „rettegve azon gondolkodtam”-nak lehetne fordítani, magyarán, a fordít-

---

---

tó által választott megoldás sem stilisztikailag, sem tartalmilag nem állja meg a helyét. Az utolsó hibaláncszemet a *der keines niht verdurbe* verssor teljes elsikkasztása képezi, amely sor jelentése: *hoggy egyik se legyen romlott, azaz, a három dolgot úgy kell megszerezni, hogy ne ártsanak egymásnak. A fordító a teljesen motiválatlan minden áron kifejezést használta helyette.*

A vers második felében a már említett ritmusbotladozáson kívül nem találtam az eredetit lényegesen sértő stílusterést vagy lexikai melléfogást, így rögtön rátérhetünk a 3. számú politikai tanköltemény fordításának elemzésére.

2.3. Eltekintve a fentebb már megtapasztalt hepehupán botladozó ritmustól, Kálnokynak ez a fordítása lényegesen jobban sikerült az előzőnél. A vers stílusa és szókészlete egészében véve közel áll az eredeti szöveghez, ám lehet, hogy éppen emiatt szúrnak még fájdalmasabban szemet a kisszámú, stílus- és jelentésbeli szempontból azonban teljességgel félresikerült szöveghelyek.

Ich sach mit mînen ougen
man unde wîbe tougen,
daz ich gehôrte und gesach
swaz ieman tet, swaz ieman sprach.
ze Rôme hôrte ich liegen
und zwêne kûnege triegen.
dâ von huop sich der meiste strît
der ê was oder iemer sît,
dô sich begunden zween
die pfaffen unde leien.
daz was ein nôt vor aller nôt:
lîp unde sêle lac dâ tôt.
die pfaffen striten sêre:

doch wart der leien mêre.
diu swert diu leiten si dernider,
und griffen zuo der stôle wider:
si bienen die si wolten,
und niht den si solten.
dô stôrte man diu goteshûs.
ich hôrte verre in einer klûs
vil michel ungebære:
dâ weinte ein klôsenære,
er klagete gote sîniu leit:
„ouwê der bâbest ist ze junc:
hilf, herre, dîner kristenheit.“

Láttam saját szememmel,
mit titkol asszony, ember,
láttam, s hallottam jószerint,
mit tettek, mondtak, mind, de mind.
Rómában hazudtak kivált,
és lóvá tettek két királyt.
Lett ebből veszedelem,
minőt nem ért meg múlt s jelen,
mivel egymást agyalták,
világiak s a papság.
Ó, mily nyomor volt mindenütt,
míg test, s lélek holtan feküdt.
Bár a papság se kushadt,

győzött a laikus had.
A kardot sutba dobva hát,
fölvették ismét a csuhát:
voltak kiátkozások,
s bűnöst nem ért az átok.
Sok templom dőlt a porba.
Hallottam, hogy jajongva
kis remetelakában
az Úristent javában
kérlelte egy szent remete:
„A pápa gyermek; légy, Uram,
kereszténység oltalma te!”

Mielőtt nagyító alá tennék a szöveg fentebb beharangozott gyengélkedő pontjait, kritikai megjegyzéseim illusztrálására és összehasonlítási lehetőségként bemutatom saját fordítási javaslatomat is:

Szemem titkon megtalált
nőt és férfit egyaránt.
Láttam, s hallottam, mi volt,
ki mit tett és ki mit szólt.
Lám, Rómában hazudtak,
két királyt is becsaptak.
Legnagyobb vész így esett,
mi még nem volt, s nem is lesz,
hogy bőszen hadra keltek
világi, s papi rendek.
Nagyobb vész még sose dúlt,
test és lélek porba hullt.
A papok bőszen vívtak,

ám győzni mégsem bírtak,
kardjuk dobták hát sarokba,
stólát fogva két marokra
lesújtott az átkuk,
de nem, ahol vártuk.
Kárt tettek sok templomban,
s egy távoli barlangban
jajszők árja hangzott,
vén remete sírt ott,
Istenhez szórt bús panaszt:
„Ó jaj, a pápa még gyerek,
óvd, Uram, egyházadat!”

Most pedig tapogassuk végig a fájó pontokat! Például rögtön a vers két kezdő sorát, amelyek Kálnokynál így szólnak: *Láttam saját szememmel, / mit titkol asszony, ember*. A súlyos fordítói tévedés itt azon a kétségbevonhatatlan tényen nyugszik, hogy Kálnoky az eredeti szövegben szereplő *tougen* határozószót, amely a *Lexer*-szótár szerint a „titkon”/„titokban” jelentéssel bír, helytelenül igének nézi, s mint olyant, *titkol*-ként értelmez. Valójában pusztán arról van szó, hogy a környezetét **feltűnés nélkül** szemlélő költőnek semmi sem kerüli el a figyelmét, vagyis lát és hall mindent, amit a kortársai tesznek vagy mondanak. A következő hibát a 9. és 10. verssor szolgáltatja, mondván: *mivel egymást agyalták, / világiak s a papság*. Aligha szorul cirkalmas magyarázatra, hogy az „egymás agyalása” ebben az összefüggésben egyáltalán nem odaillő, mi több, méltatlan kifejezés, sokkal inkább megfelelne a *hadra keltek*, vagy valami ahhoz hasonló fordulat. Kár érte! Ugyanilyen sajnálatos Kálnoky javaslata a 13. verssor magyarítására: *Bár a papság se kushadt*, mivel a *kushad* ige a magyar szóhasználatban felettebb pejoratív jelentést hordoz, s akkor használjuk, ha szándékos lustaságot vagy haszontalan semmittevést kívánunk pellengérré állítani. S bár Walther az egész tanköltemény során nem bánik kimondottan kesztyűs kézzel a papsággal, semmi rossz szándék nem lenne nála tetten érhető, ha magyarul például azt mondaná: *A papok bőszen vívtak*. Más jellegű viszont Kálnoky tévedése a 15–16–17. verssorban, ahol megtudjuk, hogy *A kardot sutba dobva hát, / fölvelték ismét a csuhát: / voltak kiátkozások...*, mert az eredetinek inkább megfelelő *stólát fogva két marokra / lesújtott az átkuk* azt közli velünk, hogy a papság széles körű kiátkozásba kezdett. A kiátkozás viszont a fegyveres harc egyfajta folytatása, azzal a különbséggel, hogy itt nem a kardot suhogtatják, hanem a stólát. A fordító ennél fogva képzavart kelt, ha általában csuháról, azaz papi öltözetről beszél, hisz azt viselője nem suhogtathatja kezében kard gyanánt. Végezetül nem mehetünk el szótlánul Kálnoky alábbi két verssora mellett sem: *az Úristent javában / kérlette egy szent remete*, mert Walther versében a remete nem „kérlel”, hanem sír és panaszkodik. Ráadásul Walther azt sem állítja, hogy ez a remete „szent” lett volna! Ha a fordító verselésitechnikai okokból kénytelen volt betömni egy ritmushiányos lyukat, választhatott volna egy másik rövid szót, például azt, hogy *vén* – hisz a remeték gyakran tényleg idős férfiak voltak.

2.4. Walther *Elégia* címen közismert versét két magyar költő, Szabó Lőrinc és Radnóti Miklós fordításában is meg szeretném vizsgálni.

2.4.1. Mindenekelőtt lássuk a terjedelmes költeményt eredeti formájában, s rögtön utána azt, amit Szabó Lőrinc belelátott, ill. kihozott belőle:

Ouwê war sint verschwunden alliu mîniu jâr!
ist mir mîn leben getroumet, oder ist ez wâr?
daz ich ie wânde ez wære, was daz allez iht?
dar nâch hân ich geslâfen und enweiz es niht.
nû bin ich erwachet, und ist mir unbekant,
daz mir hie vor was kündic als mîn ander hant.
liute unde lant, darinne ich von kinde bin erzogen,
die sint mir worden fremde, rehte als ob ez sî gelogen.
die mîne gespilen wâren, die sint træge unt alt.
geriutet ist diu wilde, verhouwen ist der walt:
wan daz daz wazzer fliuzeit als ez wilent flôz,
für wâr mîn ungelücke wânde ich wurde grôz.
mich grüezet maniger träge, der mich bekande ê wol,
diu welt ist allenthalben ungenâden vol.
als ich gedenke an manegen wûnneclîchen tac,
die mir sint entfallen als in daz mer ein slac.
iemer mêre ouwê.

Ouwê, wie jæmerlîche junge liute tuont,
den ê vil hovelîchen ir gemüete stuont!
die kunnen niwan sorgen, ouwê, wie tuont si sô?
swar ich zer werlte kêre, dâ ist nieman frô:
tanzen, lachen, singen zergât mit sorgen gar:
nie kein kristenman gesach sô jæmerlîche schar.
nû merket wie den frouwen ir gebende stât,
die stolzen ritter tragent an dörpellîche wât.
uns sint unsenfte briewe her von Rôme komen,
uns ist erloubet trûren und freude gar benomen.
daz müet mich inneclîchen (wir lebeten ie vil wol),
daz ich nû für mîn lachen weinen kiesen sol.
die vogele in der wilde betrüebet unser klage:
waz wunders ist, ob ich dâ von an freuden gar verzage?
waz spriche ich tumber man durch mînen böesen zorn?
swer dirre wûnne volget, hât jene dort verlorn,
iemer mêre ouwê.

Owê wie uns mit süezen dingen ist vergeben!
ich sihe gallen mitten in dem honege sweben:
diu werlt ist ûzen schoene, wîz grüene unde rôt,
und innân swarzer varwe, vinsten sam der tât.
swen si nû habe verleitet, der schouwe sînen trôst:
er wirt mit swacher buoze grôzer sünde erlôst.

---

dar an gedenket, ritter: ez ist iuwer dinc.
ir traget die liechten helme und manegen herten rinc,
dar zuo die vesten schilte und diu gewihten swert.
wolte got, wan wære ich der sigenünfte wert!
sô wolte ich nôtic armman verdienen rîchen solt.
joch meine ich niht die huoben noch der herren golt,
ich wolte sælden krône êweclîchen tragen:
die mohte ein soldenære mit sîme sper bejagen.
môhte ich die lieben reise gevarn über sê,
sô wolte ich denne singen wol und niemer mêre ouwê,
niemer mêre ouwê.

Jaj, hova tűntek az éveim, életem?
Valóság volt, vagy álom, ami történt velem?
Amit igaznak hittem, nem is létezett?
Úgy látszik, hogy álmodtam, s nem tudtam, mit teszek.
Most, ébredve, szétnézek, s bizony, idegen
mind, amit úgy ismertem, akár a tenyerem.
A föld, s az emberek, akik közt növekedtem,
oly idegenek, mintha hazugság volna minden.
Volt játszótársaim vének, fáradtak, lusták,
a mező ugaron, az erdőt letarolták,
csak a víz folyik úgy, ahogy egykoron,
s úgy látszik, csak a balsors kísér már utamon.
Bizonytalan köszönt, ki jól ismert valaha,
már az egész világnak a romlás az ura.
S ha egy-egy ragyogó, derűs napot idézek,
hát nyoma sincs, akár a tengerre mért ütésnek,
nincs, nincs, óh, jaj nekem!

Jaj, de siralmasak ma a fiatalok!
Mit csinálnak a régi, jókedvű lovagok?
Csak keseregni tudnak: mi hozta ezt a bajt?
Akárhová tekintek, sehol egy derűs arc.
Dal, tréfa, játék szintén csupa szomorúság:
sose volt ily siralmas a keresztény világ.
És nézzétek, hogy lógnak a nők szalagjai;
parasztgúnyában járnak hazánk lovagjai.
Nem-jó hír jött Rómából, s gyászos üzenetére
jogunk van szomorkodni s minden örömnék vége.
Egészen felkavar, hogy – hiszen oly vígan éltünk! –
jókedv helyett ezen túl sírás legyen a bérünk.
Sajnál a vadmadár is, gyászunk oly iszonyú sok,
csoda-e hát, hogy én már egész belepusztulok?
De hát mit is beszélek, vén bolond keseregve?
Ki most keresi üdvét, már rég elveszítette!
Rég, rég, óh, jaj nekem!

Jaj, mindennek hogyan pusztul az édesé!
Látom, a mézben is ott lebeg az epe.
Kívül szép a világ, zöld, piros és fehér,
de belül fekete, mint a halálos éj.
S akit elcsábított, jó, ha vigaszt tanul:
manapság kis vezeklés nagy büntől szabadul,
erre gondolatok, lovagok, nemesek,
kik fénylő sisakot hordtok és vértetket
s hozzá vas pajzsot és szent kardot... Istenem,
volna csak ily csatákra nekem is érdemem,
bármily szegény vagyok, dús zsoldot gyűjtenék,
de nem hűbéri földet s aranyat, urakét,
hanem azt az örök koronát, azt a kincset,
melyet ma a kereszt vitéze megszerezhet.
Vinne csak utam át a drága tengeren,
azt dalolnám, hogy „Ihaj!” és nem azt, hogy
„Jaj nekem!”

Anélkül, hogy e tanulmány szerény szerzője a megengedhetőnél jobban indulatba jönné, kénytelen – ha egyelőre csak sommásan mond ítéletet a fordítás egészéről – ex cathedra kijelenteni, hogy Szabó Lőrinc fordítása silány tákolmány. Egy olyan híré és rangú költőnél, mint amilyennek őt tartják, óhatatlanul nagyobbak az ember elvárásai, amelyek még csak tovább fokozódnak a lovagkori udvari költészet nagyjainak legkiválóbb versei esetében. Márpedig a „nagy” és a „legkiválóbb” jelzők a legmesszebbmenőkig ráillenek mind Waltherre, mind pedig az ő *Elégiájára*.

Én pedig nem tettem, de a szókincsen, stíluson és tartalmi hűségen kívül most kénytelen vagyok valamennyit a rímek és a metrumok hiányosságaival is foglalkozni. Walther és többi kiváló kortársa a német irodalmi nyelv fejlődésének ebben az – igaz, csak meglehetősen rövid – korszakában száműztek verseikből mindent, ami formailag vagy tartalmilag nem volt tiszta, értsd, a kancsal és tessék-lássék rímeket, a kádenciák összevissza való használatából fakadó ritmustalanságokat, a tartalmilag oda nem illő, slampos szavakat, pongyola kifejezéseket stb.

A csak e röptében érintett kifogásolható momentumokat tartva szem előtt, szóljunk először Szabó Lőrinc rímeiről. Nem tehetek róla, de nálam az olyan rímpárok, mint *létezett – mit teszek, növekedtem – volna minden, lusták – letarolták, egykoron – utamon, bajt – arc, szomorúság – világ, iszonyú sok – belepusztulok, keseregve – elveszítette, édesé – epe, nemesek – vértetket, gyűjtenék – urakét, kincset – megszerezhet*, nemhogy a tiszta rím kategóriáját nem merítik ki, de még csak megközelítően sem tiszták, hisz önmagában az, hogy a mássalhangzós környezettől függetlenül egy vagy két magánhangzó összecseng, még nem nevezhető rímnek. Márpedig a fentebbi példákban erről van szó, s csak azért nem hosszabb a soruk, mert nem akartam nagyképűen a vers szinte valamennyi rímpárját kancsalnak minősíteni.

Ha az ember Walther von der Vogelweide mives eredeti nyelvén hangosan olvassa a verset, már a második-harmadik sornál „elkapja a fonalat”, s legyenek

---

---

bár a sorok hol hosszabbak, hol rövidebbek, rímeljének a sorvégeken egy vagy két szótagú szavak, legyenek a rímképző szótagok nyíltak vagy zártak, rövid vagy hosszú magánhangzósak, a lüktető ritmus változatlan, nincs benne törés, az ember lába önkéntelenül verni kezdi a taktust, ami a vers végéig kitart. Ilyesmiről a Szabó Lőrinc-féle fordításnál álmodni se lehet. Olvasva a szöveget, gyakorta úgy érezzük, ez egyelőre csak egy nyersfordítás, amin a költőnek még sokat kell dolgoznia. De nem tette! A nyersfordításszerű mondatok egy-egy páráját ellátta még a fentebb már megismert tessék-lássék rímekkel, és kész. Csak magamat ismétlem: kár érte!

S végül vegyük sorra azokat a szöveghelyeket, amelyek ilyen vagy olyan módon tartalmilag eltérnek az eredetitől.

Az első versszak 4. sorában a költő megállapítja, hogy eleddig aludt, s ezért nem tudja, mi történt vele a hosszú évek során. A fordító ezzel szemben azt mondja: *álmodtam, s nem tudtam, mit teszek*, ami kétszeresen is aggályos: az alvás és az álom öszvecserélésével már eleve zavart okoz, azzal pedig, hogy „nem tudta, mit tesz”, holdkóros szerepre kárhoztatja a költőt. A 8. és 9. sor tartalmaz egy-egy olyan szót, amelyet az udvari költő széperzéke soha nem engedett volna meg, hisz ő csak úgy véli, valami káprázattal van dolga, nem pedig *hazugság*-gal, mint ahogy a régi játszótársak sem *lusták*, hanem csak fáradtak. A fáradtság tényét azonban már regisztrálta ugyanabban a sorban a fordító – minek hát akkor az ismétlés, s ráadásul egy nem szalonképes szó által? Az első strófa vége felé Walther Szabó Lőrinc szerint azon siránkozik, hogy a *mező ugaron* van, jöllehet az ellenkezője az igaz, a költő azt fájlalja, hogy kiirtották a bozótot (logikus egységben *az erdőt letarolták* megállapítással). A XII/XIII. században járunk, amikor a belső kolonizáció keretében a birodalom hatalmas területeinek a kultiválása folyt erdőirtással, mocsarak lecsapolásával. Mindez számunkra, a mából nézve, a gazdasági-társadalmi fejlődés jele a középkor delelőjén. Az öregedő költő számára viszont, aki gyermekkorának évtizedekkel korábban elhagyott vidékét nem képes felismerni, mert kiirtották a bozótost és az erdőket, hogy a helyükön szántóföldeket teremtsenek, ez korántsem egyértelmű. Számára ez a fejlődés valami negatívát és szomorút jelent, s ő elsiratja az eltűnt dolgokat. Ennélfogva az *ugaron* van nem egyszerű pontatlanság, hanem egy vérbő anakronizmus. Azt a megállapítást viszont, hogy *nyoma sincs, akár a tengerre mért ütésnek*, már nem tudom ilyen klasszikusan csengő szakszóval néven nevezni, így hát marad a közönséges jelző: értelmetlen! Mi lett volna, ha a fordító valami ilyesmit ír: eltűnt, mint tengerben a hullámverés.

A második versszak ötödik sorában megtudjuk, hogy *Dal, tréfa, játék szintén csupa szomorúság*. A *dal* még csak hagyján, de milyen *tréfa* és *játék* az, ami szomorú. Semmilyen. Pusztán a félrefordításnak köszönhetik, hogy ilyenné lettek, ahelyett hogy megtudnánk: Nincs dal, tréfa meg játék, mert elnyomta őket a szomorúság. Azt, hogy a versszak derekán *parasztgúnyában járnak hazánk lovagjai*, itt már nem kritizálok, mert megtettem azt a Lator-fordítás kapcsán, viszont észrevételezem, hogy az eredeti szövegben a *stolz*, vagyis „büszke” jelző áll a lovagok emlegetésekor, aminek elsikkasztása véték, hisz ezáltal jelentősen letompul a „paraszt” és a „büszke lovag” kontrasztja. Az elsikkasztás ellenkezője a cifrázó hozzáköltés, amivel, ahogy előrébb haladunk a strófában, kétszer is találkozhatunk. Először ezt olvasva: *Nem-jó hír jött Rómából, s*

---

gyászos üzenetére... A *nem-jó* – így, kötőjellel – számomra egy roppant fantáziátlan nyelvújítási kísérlet, míg a *gyászos üzenetére* egy felesleges szóvirág, hisz Rómából a pápa mérges leveleket ír, s nem üzenet gyászosan. Ez Szabó Lőrincet szemlátomást nem zavarja, sőt nagyon is kedveli a gyászt, hiszen a *Sajnál a vadmadár is, gyászunk oly iszonyú* sok megállapítással cirkalmazza azt a jóval egyszerűbb waltheri panaszt, hogy jajgatásunk hallatán a vadmadarak sem énekelnek. A versszak végére is marad egy formás félrefordítás, mert a fordító *Ki most keresi üdvét, már rég elveszítette!* megfogalmazásban közvetíti a költő azon intelmét, miszerint ha *itt* (értsd: a földön) hajszoljuk az üdvözülést, akkor azt már előre elveszítjük *ott* (értsd: a mennyben).

A harmadik és egyben utolsó versszak csak a végén sántul le, ott viszont egy hármás botlást követően. Walther az örök üdvösség (mint kincs) elnyeréséről ábrándozik, *melyet ma a kereszt vitéze megszerezhet*. A fordító szemlátomást úgy véli, az olvasó nem elég okos, ennélfogva valószínűleg nem is érti, hogy a kereszties háborúban való részvétel a költő dédelgetett vágya, tehát a szájába kell azt rágni. Így lesz az egyszerű *zsoldos*-ból a *kereszt vitéze*, aki szeretne átutazni a *drága tengeren*. Hogy miért *drága az a tenger*, pontosabban hogy miért a *tenger drága*, nehezen értelmezhető, hacsak úgy nem, hogy a fordító a waltheri *die lieben reise gevorn über sê*, vagyis „a tengeren való kedves/drága (értsd akár: szent) átkelés” szócsoportban szereplő „drága” jelzőt egyszerűen áttolta az átkelésről a tengerre. Hogy ezt rosszul tette, az biztos, mint ahogy az is, hogy Walther, a kereszties vitéz – legyen mégoly boldog – útközben nem *Ihaj!*-t kurjongat (még ha ezt Szabó Lőrinc dalolásnak is mondja), hanem hátalattal szívvel énekel.

2.4.2. Az *Elégia* egy másik átköltése Radnóti Miklós nevéhez fűződik. Radnóti azon magyar költők egyike, akik csodálatos költői remekműveik révén a Parnasszus legmagasabb csúcán foglalnak helyet. Épp ezért mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy Radnóti fordítását verstani, tehát ritmusra, metrumra, rímkre vonatkozó elemzésnek vagy kritikának vessem alá. Átköltése – már-már a lehetetlenség határát súrolva – minden művészi kritérium szerint megfelel az eredetinek, sőt, csipetnyi túlzással akár még azt is kijelenthetjük, hogy maga Walther se csinálhatta volna jobban!

Ha Radnóti fordításával szemben most mindezek ellenére kritikai megjegyzésekkel élek, akkor azok kizárólag a tartalomra vonatkoznak. Ebben az összefüggésben az alábbi alapvető kérdések várnak tisztázásra: **Meddig lehet el a fordító az eredetitől való eltérés tekintetében? Hol húzódik a határvonal a fordítás és az interpretáció között? Milyen mértékben érvényesítheti a költő saját verseinek stíluselemeit az általa fordított költeményben?** Ezzel a kérdéssorral kívántam egyszersmind jelezni, mik azok a kifogások, amelyeket az alábbiakban kénytelen-kelletlen emelnem kell Radnóti szövegével szemben.

A lefordított költemény három versszakában tíz olyan szöveghelyet találtam, amelyekben Walther művének értelme többé-kevésbé csorbát szenved (vagy akár torzul), köszönhetően Radnóti azon törekvésének, hogy a saját költészetére jellemző stíluselemeket használja a szóválasztás, a jelzőhasználat és a költői képek alkotása területén.

Lássuk először is magát a művet!

Ó jaj, hogy eltűnt minden, hogy hullt le évre év!
Éltem valóban én, vagy álmodtam itt elébb?
Amit valónak hittem, nem volt tán sehol?
Mély álom ringatott el, csak nem tudom mikor.
Most íme fölriadtam és oly idegen,
mit úgy ismertem én még, akár a tenyerem.
Az emberek s a táj, amelyet úgy szerettem,
gyermekkorom kalandos vidéke ismeretlen.
Ki akkor víg barát volt, ma sír felé hajol,
erdőt irtottak erre, amott bedőlt major:
s ha régi patakunk is másképpen folya itt,
mint hontalan csak nézném eltűnő fodrait.
Akikre ismerősként gondoltam még tavaly,
alig köszönnek s mindent betölt a baj s a jaj.
Úgy foszlik semmivé most a boldog és merész
gyerekkor, mint a tenger vizére mért ütés
örökre már, ó jaj!

Ó jaj, hogy élnek itt most az ifjú emberek!
Bűnbánat nincs szívükben s mind gondok közt remeg
és mind aggódik folyton: így élni jó talán?
E bús világban, látom, senki sem vidám.
Nincsen tánc, sem ének, gond marta szerteszét,
keresztény ember még ily gyászosan nem élt,
az asszonyok fejéke régen nem ragyog,
parasztgúnyát viselnek büszke lovagok.
Haraggal írt levélben intett meg minket Róma,
örömünk nincs s a bánat oly szívet szagató ma,
hogy teljesen kifáraszt (jól éltünk hajdanán!)
s most mintha régi kedvünk búra váltanám.
Az égi vadmadár is bánatos felettem,
csodálható-e hát, hogy én is csüggedt lettem?
S mit mondtam vén bolond most sok bajom között?
Aki gyönyörben él itt, mennyekben lesz száműzött,
örökre már, ó jaj!

Ó jaj, mi édes volt, mind megromolt hát mégis!
A mézben látom én ma már lebegni az epét is.
Kívül fehér, piros, zöld a világ s dalra vár,
de bévül úgy sötétlik, mint a rossz halál,
s kit látszat csábított csak, az majd vigaszra lel,
a földi bűnt bűnhődés, vezeklés oldja fel.
Lovagok, a vezeklés, ez itt a dolgotok,
sisaktok jó s a páncél, a csuklóvas forog,
megszentelt kardotok van és pajzsotok kemény.
Adná az Úr, hogy méltó lennék a győzelemre én!
Akkor, bár oly szegény vagyok, búsás zsold várna rám,

---

mert nem birtokra vágyom, aranyra sem ma már,
az üdvök koronája örökre szívem vágya,
egy zsoldos is elnyerheti, markában ott a dárda.
Ha átkelhetnék én a szent hadak hajóival,
a vízen zsoldárt zengenék és már nem azt, hogy: jaj!
azt már sosem, hogy: jaj!

Az első versszak negyedik sorában ezt olvashatjuk: *Mély álom ringatott el, csak nem tudom mikor*. Még egy kevésbé vájt fülű olvasó is azonnal észreveszi, hogy az eredeti költemény egyszerű, mondhatni, semleges megállapítását, miszerint 'később elaludtam, ezért nem tudom', a fordító a **Mély álom ringatott el** betéttel megszépítette és túldíszítette, ami már távolra visz Walthertől. Továbbra is az első versszakban maradvra ezt olvashatjuk: *Az emberek s a táj, amelyet úgy szerettem, / gyermekkorom kalandos vidéke ismeretlen*. A 'kalandos vidék' kétségkívül erőteljes költői kép, s a legszigorúbb stílusza sem emelhetne kifogást ellene, ha a Walther-korabeli nyelvben, s konkrétan magánál a költőnél lehetséges és használatos lett volna. Mivel azonban ez nem áll fenn, Radnótinak ezt a megoldását is az eltúlzás kritikájával kell illetnünk. Az eredeti vers költője különben sem mondja ki kereken, hogy „szerette” ezt a helyet, ugyanakkor a fordító elhallgatja a hazatérő Waltherben feltoluló benyomást, nevezetesen, hogy minden, amire emlékszik, látszat és megtévesztés volt csupán.

Míg az első két hibaleletet a túl messzire merészkedő költői szabadság miatt tettük kritika tárgyává, addig az *erdőt irtottak erre, amott bedőlt major*, egy verssor még mindig az első strófából, a benne lakozó történelmi lehetetlenség miatt támadható. Ugyanakkor szükségtelen ezzel kapcsolatban hosszú lére eresztett fejtegetésbe fogni, mivel már megtettük Szabó Lőrincnél: amikor ő a maga fordításában úgy fogalmaz, hogy a mező *ugaron* van, gyakorlatilag ugyanazt a hamis tényt kívánja nevével nevezni, mint Radnóti a *bedőlt major*-jával, vagyis az elhanyagoltságot, a vidék pusztulását. Arra, hogy ennek pont az ellenkezője igaz, tehát anakronizmussal van dolgunk, már akkor rámutattunk.

Idézzünk az első versorból két további helyet, amelyeknél a költő, akárcsak az elsőként említett kettő esetében, túl messzire megy az eredetitől. Radnóti ezt adja Walther szájába: *s ha régi patakunk is másképpen folyna itt, / mint hontalan csak nézném eltűnő fodrait*. Az önmagában véve egyébként gyönyörű kép második mondatában annak tárgyilagosa megállapítása helyett, miszerint a sors sok bajt hozott a hazatérőre, egy százszázalékosan költött ábránd vagy rémlátomás olvasható, arról nem is beszélve, hogy – a korábban másoknál már kifogásolt *haza* fogalomhoz hasonlóan – a *hontalan* is anakronisztikusan cseng. A másik aggályos két sor így hangzik: *Úgy foszlik semmivé most a boldog és merész / gyerekkor, mint a tenger vizére mért ütés*. A feleslegesen megismételt *gyerekkor*, mely Radnótinál ráadásul még *boldog és merész* is volt, semmiképpen sem helyettesítheti a fordításnál elsikkadt nosztalgizást: 'Ha most felidézem sok vidám napom', a *tenger vizére mért ütés*-nek pedig, akárcsak Szabó Lőrincnél, itt sincs semmi értelme.

A második versszak második sorában az ifjú generáció tagjairól megtudjuk, hogy *Bűnbánat nincs szívükben*, jóllehet az eredetiben a költő azon kesereg,

---

---

hogy odalett az egykori udvari élet és viselkedés, aminek semmi köze a bűnbánathoz. Ha kicsit tovább olvasunk, a fordító közli velünk: *az asszonyok fejéke régen nem ragyog*. Ez egy teljességgel elhibázott megállapítás, mert a középkori költeményben nem ékkövekről van szó, hanem szalagokról, főkötőkről, a szabadon hozzáköltött *régen nem* pedig logikátlan, hisz a költő hosszú ideje nem járt otthon, minek folytán nem tudhatja, mióta tart ez a példátlan állapot!

A második versszak végén Radnóti, a fordító ismét csak bőbeszédűvé válik, amikor azt mondja: *Aki gyönyörben él itt, mennyekben lesz száműzött*. Kicsit másként állt ez Szabó Lőrincnél, de már ott is kifogásoltuk, mert a waltheri vers e ponton is mesteri egyszerűséggel fogalmaz, az „emez” és az „amaz” (vagy ha úgy tetszik, „itt” és „ott”) anélkül utal az ideátra és az odaátra, földre és mennyországra, hogy e szavakat konkrétan kimondaná.

Az utolsó két aggályos szöveghelyre a harmadik versszakban bukkantunk rá, s ezekben Radnóti ismét csak úgy vét az eredeti ellen, hogy nem fordít, hanem interpretál. Íme az egyik: *s kit látszat csábított csak, az majd vigaszra lel, / a földi bűnt bűnhődés, vezeklés oldja fel*. Jóllehet a két sor értelme nem hagyja nagyon cserben az eredetiét, mégis szóvá kell tenni, hogy a Walther-féle „könnyű vezeklés” és a „nagy bűn” ellentéte a fordításban elvész, ugyanakkor a *bűn*-re itt rátapad a teljesen felesleges *földi* jelző. Mindezekhez szinte varratmentesen illeszkedik az utolsó hiba, amikor Radnóti az elégia végét így magyaráítja: *Ha átkelhetnék én a szent hadak hajóival, / a vízen zsoldárt zengenék és már nem azt, hogy: jaj!* Aki csak egy kicsit is ismeri Walther von der Vogelweide verseit, tudja, hogy itt a költő egy palesztinai keresztes hadjáraton való részvétellel lehetőségéről álmodozik. Ez a kínzó vágyakozás mindazonáltal igen egyszerű és ugyanakkor plasztikus megfogalmazásban ölt testet, aminek körülbelül „részt venni a drága tengeri úton”-ként adható vissza a jelentése. Hiányoznak belőle tehát az olyan cifrázások és konkretizálások, mint a *szent hadak hajói*, s a „vidám dalom szólna” tartalom is nélkülözi azt a részletkérdést, hogy a *vízen zsoldárt zengenék*. Nyilván nem igazi okról van szó, de a látszat mégiscsak az, mintha Radnóti az együgyű olvasónak előre megrágvá és puhára főzve akarná a szájába kanalazni a vers magyarul közvetítendő mondandóját.

Anélkül, hogy rászolgálnék az önteltség vádjára, összehasonlítási alapként ebben az esetben is mellékelem a saját fordítási kísérletemet, amely – legalábbis így remélem – a tartalmi vonatkozásban Radnótinál kritizált túlzásokat és anakronizmusokat elkerüli, az eredeti költemény verselési szabályainak betartásával pedig talán mint vers sem hat túl száraznak vagy merevnek.

Ó jaj, sok hosszú évem vajon hol lelem?
Éltem? Vagy csak álom játszott itt velem?
Mit valónak véltem, így volt vajon?
Elaludtam később, így most nem tudom.
Ébren vagyok újra, s lám, mily idegen,
mit ismertem régen, akár a tenyerem.
Az emberek, s az ország, hol ifjúságom folyt –
mind idegen tőlem. Csak káprázat volt?
Régi sok pajtásom vén, s fáradt lett már,
nincs vad bozót, erdő, letarolt a táj.

A folyó csak egyedül, mi meg nem változott,
mondhatom, hogy sorsom rám sok bajt hozott.
Kelletlenül köszönt némely volt barát,
romlással van teli szerteszét a világ,
ahogy felidézem víg napom, életem,
mely tovasodródott, mint hullám a tengeren.
Mindörökké, jaj!

Ó jaj, mily szánni való ifjaknak hada,
bár előkelőbben éltek valaha!
Ma csak bajt ismernek: Ó jaj, mért teszik?
Bárhová is nézek, csüggedt mindegyik.
Nincs tánc, se móka, dal, gonddal végük szakadt,
keresztény még nem volt ennél siralmasabb.
Hölgyek főköttője, lám, mily rútul áll,
s büszke lovagnépünk pörgvényében jár!
Mérges leveleket Róma küldöz nekünk,
bánkódnunk szabad csak, nincs min örvidenünk.
Ez emészti lelkem: Jól éltünk hajdanán,
s most kacagás helyett csak sírhat a szám.
Jajgatásunk hallván a madár se csacsog,
csoda-e, ha én is örvidtelen vagyok?
De jaj, te balga ember, mit szólsz haragodban?
Ki üdvét itt hajtja, kárhozott lesz ottan!
Mindörökké, jaj!

Ó jaj, hogy megromlottak édességeink!
Látom, benn a mézben epe cseppje ring!
Fehér künn a világ, szép piros és zöld,
de bent sötét, mint a sírfekete föld.
Mégis, ki elcsábult, vigaszt lelhet itt:
Könnyű a vezeklés, nagy büntől szabadít.
Higgyétek, lovagok, rátok vár e tett,
sisaktok villogó, viseltek vértetek,
kemény pajzsotok is, felszentelt a kard,
bár csak érdemelném én e diadalt!
Így szegény létemre gazdag bért nyerhetnék,
de nem dús birtokot, úrsoldot kergetnék:
Örök üdvkorona lenne fejem éke,
zsoldosként, gerellyel harcolva meg érte.
Szent útra ha mennék át a tengeren,
boldog dalom zengne, s nem az, hogy „Jaj nekem!”
Soha már, hogy „Jaj!”

Végezetül vonjuk le az általánosan megfogalmazható tanulságokat a középkori szövegek fordításának problematikáját illetően:

---

1. Egy középkori udvari költő verseinek fordításakor nem elég, ha szem előtt tartjuk eme remekművek metrikai sajátosságait; tisztában kell lennünk a költemények történelmi háttérével is.

2. Nemcsak a szerző és a művek történelmi-kultúrtörténeti beágyazódását illetően kell rendelkezniünk a megfelelő információkkal; nem szabad ennek a fölöttébb igényes költészetnek a szigorú verstani szabályait sem szem elől tévesztenünk.

3. A saját korunk esztétikai elképzeléseit és igényeit nem ültethetjük vissza egy közel ezer évvel korábbi időszak talajába, ha nem szeretnénk időben oda nem illő, anakronisztikus benyomást kelteni.

Kézenfekvő, hogy a mindezen szempontok figyelembevételével végzett fordítás nagy kihívást jelent, de egy oly egyedi és a maga műfajában kimagasló művész, mint Walther von der Vogelweide műveihez egy XX–XXI. századi fordító csak filológiai, kultúrtörténeti és poétikai ismereteinek és képességeinek teljes felvonultatásával nyúlhat hozzá.

3. Egy fél évezreddel későbbi német dalnok: Heinrich Heine

3.1. Nosztalgizáló bevezetőmben a sorra kerülő költők neveinek megemlítésén kívül egyre-másra éneklésről is szó esett, természetesen nem csak a nosztalgizálás végett, és nem is pusztán véletlenségből, mert egy ilyen kvázi tudományos igényű író cikkbe semmi se kerülhet bele csak úgy véletlenül.

A zenei kísérettel énekelve előadott versek problematikájával már az előző, Walther von der Vogelweidéval foglalkozó fejezetben előhozakodhattunk volna, hisz köztudott, hogy Walther és kortársai mindent, amit költöttek, valamilyen pengetős hangszerrel a kezükben elő is adták, jobban mondva, főleg előadták azokat, maguk a szövegek csak később kerültek papírra. A baj csak az, hogy ma már nem igen ismerjük a Walther-korabeli melódiákat. Ha ismernénk őket, a fordítások elbírálásánál az a szempont is jelentős szerepet játszhatott volna, vajon énekelhető-e a magyar változat.

Friedrich Silcher német zeneszerző (1789–1860), költői versek megzenésítője, aligha nevezhető széles körben ismert komponistának, de ha több nem is, egy műve mindenképpen ott cseng minden dalkedvelő (német és nemcsak német) ember fülében és lelkében: a Heinrich Heine (1797–1856) által megidézett sellő, a *Lorelei* regéjének melódiája. Egy biztos, Heine szövegére kiválóan ráillik a Silcher által komponált dallam. De vajon megáll ez a követelmény a magyar fordítások esetében is?

Lássuk előbb az eredeti Heine-regét:

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,
Daß ich so traurig bin;
Ein Märchen aus uralten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

Die schönste Jungfrau sitzet
Dort oben wunderbar,
Ihr gold'nes Geschmeide blizet,
Sie kämmt ihr goldenes Haar,

Die Luft ist kühl und es dunkelt,
Und ruhig fließt der Rhein;
Der Gipfel des Berges funkelt,
Im Abendsonnenschein.

Sie kämmt es mit goldenem Kamme,
Und singt ein Lied dabei;
Das hat eine wundersame,
Gewalt'ge Melodei.

Den Schiffer im kleinen Schiffe,
Ergreift es mit wildem Weh;
Er schaut nicht die Felsenriffe,
Er schaut nur hinauf in die Höh'.

Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn;
Und das hat mit ihrem Singen,
Die Lorelei getan.

E gyönyörű vers lefordítása minden bizonnyal sok magyar költőt megkísértett, de én hosszas keresgélés után csak két valóban megvalósult művet találtam: az egyiket Szabó Lőrinc, a másikat Dsida Jenő jegyzi.

3.2. Nem tudom és nem is akarom tagadni, hogy a keserű csalódást követően, amelyet Szabó Lőrinc a Walther-elégia fordításával okozott, nem kis elfogódottsággal (és némi előítéllettel) fogtam bele *Lorelei*-magyarítása tüzetesebb vizsgálatába. Mivel, mint mondtuk, itt már az énekelhetőség is igen fontos szemponttá lépett elő, megpróbálkoztam az énekléssel, s ugyanarra biztatom a nyájas olvasót is:

Nem értem, a dal mit idéz föl,
s hogy oly bús mért vagyok:
egy régi, régi regétől
nem szabadulhatok.

Aranyban aranylik a fésű,
s közben a lány dalol;
hatalmas zengedezésű
varázs kél ajkairól.

Már hűvös az este; a Rajna
nyugodtan folydogál;
a hegycsúcs sugarasra
gyúlt alkonyipírban áll.

A hajósnak a kis ladikban
szíve fáj, majd meghasad;
nem le, hol a zátony, a szirt van –
fel néz, fel a csúcsra csak!

Ott fenn ül – ékszere csillog –
a leggyönyörűbb leány;
aranyhaja messzire villog
aranyfésűje nyomán.

Végül ladikot s ladikost a
mélységbe sodorja az ár...
S hogy ez így lett, ő okozta
dalával, a Loreley.

Aligha hiszem, hogy bárki is nagyobb sikerrel járt volna nálam, amikor a fenti szöveget megkísérelte hozzáidomítani Silcher melódiájához. Ahol hosszú magánhangzós szótag lenne szükséges a német hangsúlyos szótag helyén, ott többnyire rövid magánhangzót találunk, s ez megfordítva is igaz, a rövidebb és hosszabb szavak egymásutánja gyakran úgy alakul, hogy nem jön ki a szükséges hiátus, vagy éppen ott van hiátus, ahol nem kellene. Ez azzal a következménnyel jár, hogy több esetben vagy arra kényszerül az ember, hogy bonyolult és már élvezhetetlen hajlításokhoz folyamodjon, vagy megfordítva, szaporáznia, hadarnia kell a szótagokat, mert túl sok van belőlük. Az első számvetés: a fordítás a ritmikai kritériumnak nem felel meg, mert a vers nagyobb részében nem énekelhető!

A további vizsgálódás eredményeképpen következik a második számvetés: a szöveg sajnos tartalmilag is hagy kívánnivalót maga után, ami még tovább rontja a már amúgy sem rózsás képet. Vegyük most sorra ezeket a hibákat!

Félreacsúszott mindjárt a vers kezdése. Heine azt mondja, nem érti, mit jelenthet az, hogy ennyire szomorú, fordítója viszont azt állítja: *Nem értem, a dal mit idéz föl, / s hogy oly bús mért vagyok*. Az alapvető félreértést a kettős (*mit* és *miért*) kérdőnévmás-használat okozza, mert így az a látszat ala-

---

---

kul ki, hogy nem egyetlen gondolat gyötri a költőt, hanem mindjárt kettő (ezt támasztja alá a **s** kötőszó beiktatása is), jóllehet mindez elkerülhető lett volna, ha nem említi túl korán a *dalt*, amely csak a harmadik sorban esedékes, s ott helyénvaló is a *rege* szó köntösébe bújva.

A második versszak egyik főszereplője a Rajna, amelyről tudjuk, hogy Európa legnagyobb folyamai közé tartozik. A *fließt* ige egy ekkora víztömeg esetében mindenképpen *folyik*, *áramlik* jelentést hordoz, *folydogálni* legfeljebb egy ér vagy patak képes, esetleg a csapvíz, ha alacsony a vezetékben a nyomás. Az pedig, hogy a hegycsúcs nem az esti napsugárban csillog, hanem *sugarasra / gyúlt alkonypírban áll*, túlcifrázott. Heine éppen azáltal nagyszerű, hogy egyszerű!

A harmadik és negyedik versszak egyfelől egy fontos szó elsikkasztásával, másfelől másik szavak indokolatlan szaporításával vádolható. Heinénél a sellő **arany** ékszereit villogtatva **fésüli aranyháját** egy **aranyfésűvel**, miközben énekel. A fordító megfosztja az ékszereket aranyos mivoltuktól, ugyanakkor az **aranyfésűtől** villogó **aranyhaja** a harmadik versszakból átlibben a negyedikbe, ahol **Aranyban aranylik a fésű**. Három **arany** helyett tehát négyet kapunk, ugyanakkor szegényebbé válunk egy igével (**fésül**), amit nem pótolhat egy teljesen feleslegesen újra felvonultatott **fésű**. Mindezen ügyetlenkedéseken túl az *aranyban aranylik* a maga dagályosságával ismételen sérti Heine természetes egyszerűségét.

A *hajósna* a *kis ladikban / szíve fáj*, majd *meghasad*, olvashatjuk az ötödik versszak nyitányaként. Véleményem szerint a *szív*, a *fáj* és a *meghasad* szavak tartalmilag nem térnek el ugyan Heine mondandójától, de tanárosan szájbarágók, hisz a költő csak azt mondja, a látvány (*es*) vad fájdalommal ragadja meg a csónakost.

S végül, hogy a hatodik strófa se maradjon ki semmi jóból, térjünk vissza röviden a verselés hibáira, konkrétan a *ladikost a – ő okozta* Szabó Lőrinc-féle rímpárra, ami a magyar határozott névelő rímképző szerepbe való ültetése folytán annyira olcsónak tűnik fel, mintha holmi bökversről, s nem egy csodálatos regéről lenne szó!

Mivel Dsida Jenő *Lorelei*-fordításának szemrevételezése egyúttal átkötés-ként is szolgál majd a következő fejezethez, idemácsolom előbb saját *Lorelei*-omat. Kipróbáltam többször is, könnyedén el lehet énekelni:

Nem tudom én, mire véljem:
Oly bús és komor vagyok,
vén rege zeng bennem mélyen –
másra sem gondolhatok.

Már hűvös az alkonyi óra,
a Rajnán csendes az ár;
a hegycsúcsra szikráit szórja
az esti napsugár.

Szép lány, a legszebb, mi élhet,
ül fenn, a varázs maga,
aranyos ékszere fényt vet,
s mit fésül, aranyhaja.

Színarany fésűvel fésül,
és *dalt* zeng hozzá a lány:
Dallama szárnyalva épül –
varázslatos talány.

Csónakján hajós jön arra,
kit bőszen megfog a dal;
nem figyel zátonytarajra,
szeme a csúcsra nyilall.

Hajóst és hajót is végül
elnyeli hullámhomály.
Ezt tette – s lelkem nem békül –
dalával a Lorelei.

3.3. És most Dsida Jenő! Előrebocsátom, hogy nagy tisztelője vagyok költészetének, éppen ezért az alább idézett Lorelei-fordítása kapcsán a legkevésbé sem kívánok gonoszkodni vele:

Nem tudom, mit jelentsen,
oly szomorú vagyok;
egy régi mese mindig
fejemben kavarog.

Fésüli arany fürtjét,
és úgy dalol, dalol –
különös, édes dallam
fáj, sajog valahol.

Hűvös van és homály száll,
a Rajna hömpölyög,
a hegyet körbe fényli
alkony-sugarú köd.

A hajós szívét fogja,
mit fájdalom facsart,
csak néz, néz a magasba –
...Csattan a sziklapart.

A magas bíbor csúcson
ül a gyönyörű lány,
ékszere sziporkázik,
és arca halovány.

Csónakát hideg hullám
nyeli a mélybe le. –
Szép Lorelei a gyilkos,
és bűvös éneke.

Szabályos, gondos ritmusával, szép és tiszta rímeivel ez egy törőlmetszett Dsida-vers, nincs benne semmi kritizálni vagy kivetni való momentum. Ha csak az nem – ám ez nem kritika –, hogy nem képes kibújni a saját bőréből, és saját verset ír akkor is, amikor egy másik költő művét fordítja. Amihez ragaszkodik, az a Heine által megénekelte történet lényegi mondanója és hangulata, de ezt egy tipikusan a saját ritmusában előadott, tipikusan a rá jellemző képekbe öltöztetett átköltésben adja vissza. Olyan ez, mint az egyébként igen kiváló színművészek teljesítménye, akik idegen nyelvekből szinkronizált filmekben mindig a saját hangjukon szólnak meg, mindig a saját karakterüket juttatják érvényre, függetlenül attól, hogy melyik, méltán nagynak tekinthető világnagyság „szolgálatában” ültek le a mikrofon elé.

4. Lermontov, a Goethe- és Heine-fordító, és Lermontov magyar fordításban

4.1. Dsida Jenő iménti példája megkönnyíti számunkra az átkötést a XIX. század német irodalmából az oroszba. S bár ez a fejezet súlyozottan arról szól majd, miként boldogultak Mihail Lermontov (1814–1841) egyes verseivel a magyar fordítók, de egy kis kitérőt téve lássuk előbb, hogyan működik Lermontov mint fordító. Ez irányú érdeklődésünk két német költőóriás, Goethe (1749–1832) és Heine egy-egy világirodalmi összefüggésben is közismert költeményének lermontovi interpretálásának szól. A szóban forgó versek Goethétől a *Vándor éji dala*, Heinétől pedig az *Áll egy fenyő magában*.

Az idősebb jogán jöjjön elsőként Goethe. Nem feladatunk e helyt, hogy méltassuk vagy elemezzük Goethe remekét, annyit azonban el kell mondani, hogy minden valamirevaló költő és műfordító szerte a világon kihívásnak tekintette (és tekinti még ma is), hogy anyanyelvén tolmácsolja e rövidke verset. Utaltunk már rá a bevezetőben, hogy ez Magyarországon is megtörtént: volt idő, amikor költők és fordítók nemes vetélkedés keretében birkóztak a feladattal. Nem szeretnék önteltnek hatni, de nekem egyikük kísérlete sem tűnik tökéletesnek,

---

nem azért, mert én jobban tudom, hanem mert az ízlések köztudomásúan különbözőek. Íme, az eredeti szöveg, s az én ízlésemnek megfelelő saját változat:

Über allen Gipfeln Ist Ruh, In allen Wipfeln Spürest du Kaum einen Hauch; Die Vögelein schweigen im Walde. Warte nur, balde Ruhest du auch.	Üli minden bérce a csend, falombok közt – érzed – odafent alig egy lehelet. Az erdön a madárka néma, várj, te is még ma nyugalmad leled.
--	---

A magyar fordítást, amely történetesen a sajátom, ezúttal pusztán azért mellékelem, hogy legyen viszonyítási alap az oroszul nem (vagy nem eléggé) értők számára. De hogy a műélvezet és a fordításkritika megalapozottabb legyen, az alábbiakban Lermontov orosz nyelvű átköltése mellett ott áll annak magyar megfelelője is, ami ugyancsak saját termék:

Горные вершины Спят во тьме ночной; Тихие долины Полны свежей мглой; Не пылит дорога, Не дрожат листы... Подожди немного, Отдохнешь и ты.	Fenn, a hegytetőkön éjnek álma jár, halk völgy-legelőkön köd friss leple száll, nincs út, porban állva, nem zörren levél... Várj te, s nemsokára, nyugalmad elér.
--	--

Szinte hallom, amint egyszerre kiált fel mindenki, aki e sorokat olvassa: De hát ez nem ugyanaz! Nem bizony, mint ahogy a Dsida-vers sem Heine, de amúgy gyönyörű. Lermontov mindazonáltal még Dsidánál is tovább megy, hisz megváltoztatja a rímszerkezetet, nevezetesen a keresztrím ölelkező rímre való váltását, az eredetitől eltérően azonos hosszúságú verssorokat épít, Goethe szentimentális hangulatát oroszosan elégikusra, melankolikusra váltja.

Most pedig lássuk, milyen lermontovi változáson esik át Heine fenyőfája! Kezdjük ismét az eredeti szöveggel, de ezúttal nem saját fordítást adva mellé, hanem Nadányi Zoltán munkáját, amely ugyan nem tökéletes, de formailag és tartalmilag is közel áll Heine költeményéhez:

Ein Fichtenbaum steht einsam Im Norden auf kahler Höh! Ihn schläfert, mit weisser Decke Umhüllen ihn Eis und Schnee.	Áll egy fenyő magában, zord északi bérclakó. Csak szendereg és fehérbe takarja jég, a hó.
Er träumt von einer Palme, Die fern im Morgenland Einsam und schweigend trauert Auf brennender Felsenwand.	Álmában messze Délen egy pálma, akárcsak ő, magában búsong némán és lángol a sziklakő.

Most pedig következzen Lermontov fordítása a Goethe-vers kapcsán fentebb már alkalmazott eljárással: melléteszem igen nagy élvezettel és aprólékos odafigyeléssel megkomponált saját magyaráztomat:

На севере диком стоит одиноко
На голой вершине сосна.
И дремлет, качаясь, и снегом сыпучим
Одета, как ризой, она.
И снится ей всё, что в пустыне далёкой –
В том крае, где солнца восход,
Одна и грустна на утёсе горячем
Прекрасная пальма растёт.

Észak fagyában, kopár meredélyen
egy fenyőfa magában áll.
Hajlongva alszik, s a szélfúttá hópor
ingével rég befedte már.
Álmodik folyvást egy messzi vadonról,
hol a szép nap útjára kél,
s hol árván és búsan a tűzforró bérce
egy gyönyörű pálmafa él.

Heine korai lírájában, amelyhez az *Áll egy fenyő magában* is tartozik, központi és visszatérő téma a boldogtalan, beteljesületlen szerelem és a szerelmi bánat. Ez a motívum személyes élmények kifejezése is, hiszen hamburgi nagybátyjának lányai visszautasították közeledését. A visszautasítottság magányt és kirekesztettséget jelent, s ezt Lermontov költői zsenijével és az orosz nyelvből merített valamennyi eszközzel saját magányára és kirekesztettségére fordítja át, ugyanúgy teremtve műfordítás helyett saját művet, mint ahogy tette a Goethe-vers kapcsán, vagy ahogy Dsida formálta át a *Loreleit* saját költői alkotássá.

4.2. Lermontov magyarra fordított műveinek hatalmas tömegéből mi itt – egyéni szimpátiától és személyes motivációtól vezérelve – mindössze két verset emelünk ki: a *Vitorla* címet viselőt, Franyó Zoltán, Illyés Gyula, Lator László és Trencsényi-Waldapfel Imre, ill. a *Kimegyek magamban...* kezdetű költeményt, Lator László és Szabó Lőrinc fordítását elemezve. A saját változat közzététele természetesen e két mű esetében sem maradhat el, s az előző pontban tett kitérő után visszakanyarodunk a *Lorelei* kapcsán már fontos kritériummá tett énekelhetőség megítélésére is.

4.2.1. Lermontov *Vitorláját* vessük össze mindenekelőtt Illyés Gyula átköltésével. A két szöveg így hangzik:

ПАРУС

Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!..
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?..

Играют волны – ветер свищет,
И мачта гнется и скрипит...
Увы, – он счастья не ищет
И не от счастья бежит!

Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой...
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!

VITORLA

Vitorla fehérlik, magányos,
A tenger kék ködein át.
Repül – mily messzi partvilághoz?
Mért hagyta el szülőhónát?

Szél zenél, a hab csupa játék,
Reccsen az árboc, le-ledúl.
Ó, nem a boldogságra vágynék,
Nem is az elől menekül.

Lent azúrnál ragyogóbb fényár,
Fent az arany nap csúcsra ér,
És ő, a lázadó, vad vést vár,
Nyugalmat már attól remél.

Az orosz zeneszerző, A. J. Varlamov (1801–1848) a vershez gyönyörű melódiát komponált, így a dalt előszeretettel énekelik ma is szerte Oroszországban, míg a zeneszerző nevét legfeljebb egy szűk zenetudósi kör ismeri. Nem tudhatom, Illyés hallotta-e valaha is az oroszul énekelt költeményt, de a fordítása – eltekintve két-három nehézkes szótagtól – megfelel az énekelhetőség kritériumának. De nemcsak annak, hanem a formai elvárásoknak is: Illyés szövege egyenletes ritmusával és gondosan kiértelt rímeivel akkor is fülbemászó, ha csak mondjuk és nem énekeljük. Olyan, amilyen egy nagy költőtől elvárható.

Az elismerés és nagybecsülés mellett azonban hagyjunk teret a kritikának is. A vers hangulata és költői képvilága hűen idézi ugyan a lermontovit, ám becsúszott mindhárom strófába egy-egy hiba, ami némiképp csorbítja a fordítás összértékét.

Az első versszak lermontovi igéje, aminek 'keres, kutat' a jelentése, nagyon hiányzik Illyésnél, mert a vitorla nála nem „keres” valamit távoli tájakon, hanem *repül* azok felé, a kérdés tehát nem az, hogy **milyen** messze vannak a *partvidékek*, hanem hogy **mit** keres ott a költő-vitorla.

A második versszak első két sora egyfelől olyan – egyébként gyönyörű – költői képpel szolgál, mint *Szél zenél, a hab csupa játék*, másfelől a *Reccsen az árboc, le-ledül* ellentmond ennek, s ez az ellentmondás arra vezethető vissza, hogy az *ураюм*, vagyis 'játsszanak' ige a viharos tenger hullámaira vonatkoztatva korántsem értelmezhető szó szerint, amikor a *hab csupa játék*, mint ahogy a 'süvít' sem fogható fel zene gyanánt.

A harmadik versszak második sorában a *Fent az arany nap csúcsra ér* Illyés Gyula saját költői rajongásának a terméke, ami megítélésem szerint túl szép az egyszerűbb lermontovi megállapítás visszaadására, vagyis hogy 'felette a nap aranyló sugara'. Olyan költői túlzással van tehát dolgunk, amelyet már eddig is láttunk másoknál és más versekben szép számmal.

Illyés Gyula után most vegyünk szemügyre a másik három fordító kísérletét:

VITORLA

(Trencsényi-Waldapfel Imre)

Távolban egy fehér vitorla
Tenger kék ködén átragyog. –
Mért indult messze országokra,
És otthonában mit hagyott?

A szél süvölt, hullám dobálja,
Az árboc recseg s meghajol:
Nem vár sehol szerencse rája,
S nem is volt boldog még sehol! –

Napfény fűröszi fenn aranyban,
Alatta tenger tiszta kékje: –
És ő elindul nyughatatlan,
Mint kit vihar közt vár a béke!

(Franyó Zoltán)

Fehér vitorla, ködbe veszve
fut árván, mély azúron át...
Vajon mit áhít arra messze?
Mért hagyta el szülőhónát?

Vad szél süvít, hullám kereng szét,
az árboc szinte megszakad...
De ő nem hajszol új szerencsét,
s nem boldogság elől szalad.

Alant azúr-hab, rengve-ringva,
ott fenn arany nap tűz alá...
De ő dacol, vést lesve, mintha
viharban béke várna rá.

(Lator László)

Távol a kék ködben fehéren
magányos vitorla ragyog.
Mit keres ott a messzeségben?
A honni parton mit hagyott?

Szél zúg, hab játszik a hajóval,
árbc nyög, vitorla feszül.
Nem a boldogság hívja, ó, jaj,
és nem az elől menekül!

Felette arany ég, alatta
azúrnál fénylőbb tengerár –
s ő, lázadó, a vést akarja,
nyugtót csak a vészben talál!

Mi mással is kezdhethetnénk újfent, mint az énekelhetőséggel. Anélkül, hogy külön-külön kitérnék az egyes fordításokra, együttesen megállapítható róluk, hogy a jól sikerült és szépen hangzó soraik mellett számos olyan pontjuk van, amelyeken a rakoncátlankodó rövid vagy hosszú szótagok, a túl rövid vagy túl hosszú szavak alaposan megizzasztanak az énekest, ha valahogy mégis össze akarná őket boronálni a melódiával. Alighanem idejekorán felhagyna ezzel a szándékával, s más szöveg után nézne vagy rendelne egy újat.

Ha az énekelhetőség kritériumán túllépünk és számba vesszük az egyéb hiányosságokat, mindhárom versben akad kritizálnivaló.

A Trencsényi-féle fordítás a *Távolban egy* szavakkal indul, ami kétszeresen aggályos: az, hogy a vitorla a távolban van, Lermontovnál csak a harmadik sorban derül ki, s ezt a fordító is követi a *messze országok* említésével, viszont akkor az első sor vitorlajelzője felesleges szószaporítás, ugyanakkor hiányzik az *одинокой*, azaz 'magányosan, árván, egyedül' határozószó, amit semmiképp sem pótol az *egy* határozatlan névelő semmitmondó jelenléte. Itt is igaz továbbá, hogy a vitorla nem most *indul*, hanem már **ott van** a messzeségben és **ott keres** valamit. A *Nem vár sehol szerencse rája, / S nem is volt boldog még sehol!* jól hangzik ugyan, viszont köszönő viszonyban sincs a lermontovi tartalommal, ami nem szól valamilyen véletlenül meglelt, illetve hön vágyott szerencséről és boldogságról is egyben, hanem csak a boldogságról, pontosabban a boldogság iránti közönyről. Végül a vers harmadik versszak maga a tökéletlenség: értelmezhetetlen számomra, miként lehet valamit *fenn fűröszteni*, amikor az lent van, ismételten nem igaz, hogy a vitorla *elindul*, azzal pedig, hogy a második és a negyedik verssor az első két versszak ritmusszerkezetére fittyet hányva egy-egy rövid magánhangzós nyílt szótagos rímsszóval zárul (*ké-je – béke*) zárt vagy hosszú magánhangzós szótag helyett, úgy, ahogy van, az egész verset agyoncsapja!

A Franyó-féle átköltés ennél nagyságrendekkel jobb. Joggal kifogásolható azonban, mért ragaszkodik kétszer is az *azúr*hoz, amikor az kék is lehetne: az ilyen ismétlések mindig zavaróan hatnak, főleg ha a szó még idegen is. Vi-

---

szont amikor Lermontov a második versszakban a nagyobb nyomaték kedvéért megismétli a szóalakot, ami – ahogy fentebb mondtuk – itt boldogságot jelent, akkor Franyó (Trencsényihez hasonlóan) *szerencséről* és *boldogságról* beszél, s ez a szerencse ráadásul még *új* is! Vagy csak azért választotta a *szerencsét*, hogy az első sor végét záró *kereng szét*-re rímeljen? Előfordul, hogy a rímkényszer miatt elnézőbbek vagyunk bizonyos megoldásokkal szemben, de itt ez szóba se jöhet, mert a „szétkereng” ige meglehetősen suta és semmiképp se elfogadható neologizmus. A harmadik versszak kezdő sorát – jobb híján – megint csak sutának mondhatjuk, mert az *azúr-hab* (ami tulajdonképpen nem is hab, hanem ár, örvény) *renque-ringua* legfeljebb egy bohókás gyerekversbe illő kifejezés.

Lator László fordítása – azon túl, hogy éneklés szempontjából az egyik legdarabosabb – viszonylag kevés tartalmi hiányossággal szolgál. Ilyen a *távol* és a *messzeségben* szavak felesleges halmozása, s ő sem tudja elkerülni a *habot* a viharos tenger leírásánál. Nyilvánvaló, hogy habzik a víz, amikor a szél korbácsolja, de nem a habok jelentik a veszélyt a hajó számára. Ráadásul Latornál a *hab játszik a hajóval*, vagyis, Illyéshez hasonlóan, ő is szó szerint értelmezi a „játék”-ot. Viszont az *árboc nyög, vitorla feszül* verssorban egyértelműen saját képalkotással van dolgunk, méghozzá eléggé félresikerült formában, hisz az a tény, hogy a vitorla a szélben feszül, vitathatatlan, tehát említésre sem méltó, ugyanakkor a széltől recsegő árboc már-már kettétöréssel fenyegető hajladozása említetlen marad.

Bár furcsán hangzik, szorongó bátorság kellett részemről ahhoz, hogy ennyi neves költő és fordító után magam is tegyek egy kísérletet. Az eredmény persze nekem mindenkiénél jobban tetszik, mégis, az objektív megítélést másokra bízom. Íme a *Vitorla*, ahogy én látom:

Fehér vitorla sejlik árván
a tenger kék kódéban fel!..
Mit keres messzi földek táján?
Szülőhónát mért hagyta el?

Hullámtaréjon, zúgó szélben
reccsen az árboc, ing vadul...
Ne hidd, hogy üdvét úzi éppen,
s nem is üdvétől szabadul!

Lazúrkék fényben lenn a vízár,
aransugárral fenn a nap...
De ő csak lázong, csak vihart vár,
remélve, nyugvást tőle kap!

4.2.2. A másik kiválasztott Lermontov-vers, a *Kimegyek magamban...*, amelyből az elvágódás, kétség, reménytelenség, társtalanság, unalom érzése árad, olyan, mintha egy idős és fáradt költő hatyúdala lenne, jöllehet keletkezésekor a szerzője mindössze huszonhat éves volt. Lássuk e gyönyörű költeményt először eredetiben:

Выхожу один я на дорогу;
Сквозь туман кремнистый путь блестит;
Ночь тиха. Пустыня внемлет богу,
И звезда с звездою говорит.

В небесах торжественно и чудно!
Спит земля в сияньи голубом...
Что же мне так больно и так трудно?
Жду ль чего? жалею ли о чём?

Уж не жду от жизни ничего я,
И не жаль мне прошлого ничуть;
Я ищу свободы и покоя!
Я б хотел забыться и заснуть!

Но не тем холодным сном могилы...
Я б желал навеки так заснуть,
Чтоб в груди дремали жизни силы,
Чтоб дыша вздымалась тихо грудь;

Чтоб всю ночь, весь день мой слух лелея,
Про любовь мне сладкий голос пел,
Надо мной чтоб вечно зеленея
Тёмный дуб склонялся и шумел.

Magyarul két változatban sikerült megtalálnom a verset, az egyiket Szabó Lőrinc, a másikat Lator László jegyzi. Mielőtt kommentárokat fűznék hozzájuk, lássuk a két fordítást:

KIMEGYEK AZ ÚTRA...

Kimegyek az útra, még szelíden
Csillognak a fehér kavicsok...
Csöndes éj; Istent figyeli minden
És csillag csillaggal társalog.

Ünnepi ég tündöklik felettem;
Alszik a föld, puha, kék varázs;
Mi dörömböl, mi fáj úgy szívemben:
Vágy, remény? vagy lelkifurdalás?

Nem, ez a szív nem hisz már a vágynak
És nem bántja elmúlt zúrzavar:
Szabadságot és békét kíván csak,
Aludni és feledni akar.

De nem sír kell neki, nem enyészet –
Szeretnék pihenni, végtelen,
De hasson át a dús, a nagy élet,
De ne fojtson többé kebelem:

Zengjen körül mindig bűvös ének,
Két szerető mámoros dala,
És csobogjon fejemnél a szélvert
Tölgyfalomb örökzöld moraja.

Szabó Lőrinc fordítása

KIMEGYEK AZ ÉJI KÖDÖS ÚTRA

Kimegyek az éji ködös útra.
Csillognak a fehér kavicsok.
Csend van. Istent figyeli a puszta,
csillag csillag-társával susog.

Mily csodás az ég, mily ünnepélyes!
Kék varázsban aluszik a táj...
Mi emészti szívemet? Mit érez?
Bán valamit? Valamire vár?

Nem várok már semmit a világon,
múltamért se vádolom magam.
Szabadságra s nyugalomra vágyom,
s elaludni, gondolattalan.

Úgy aludni – mégsem sírveremben –
hogyan ne kelljen ébrednem soha,
s kebelemben élet szenderegjen,
melegítsen lassú árama.

S míg egy édes hang fülembé lágyan
éj-nap szerelemről énekel,
boruljon rám zúgó morájával
egy örökzöld, sűrű lombú cser.

Lator László fordítása

Jó húsz évvel Lermontov halála után egy ma már szintén ismeretlennek számító zeneszerzőnő, J. Sz. Sasina (1805–1903) szép, oroszos románcmelódiát komponált a vershez, amely – akárcsak az előző – ma sem hiányozhat a hosszú orosz tél egyetlen nótázgató-gitározgató estéjén sem. A kérdés most

---

már csak az, hogy ha történetesen valaki magyarul kívánna fellépni ezzel a dallal, melyiket választaná a két fenti szövegből? A kérdés költői, könnyű rá a válasz! Úgy látszik, hozzá kell szoknunk a gondolathoz, hogy jeles költőink, műfordítóink hiába adnak bele apait-anyait a verslábak precíz megválogatásába, mert ha éneklésre kerül a sor, kiderül, hogy botfűlűek. A fenti két magyar szöveget el lehet ugyan énekelni, de az el-elakadó ritmus vagy ütem jelentős csorbákat ejt a melódia gördülésében.

Szabó Lőrinc ennek a Lermontov-versnek a fordításánál valamennyi eddig általam a szemére vetett szabadosságát és az eredetitől való elrugaszkodását felülmúlja, vagyis – egy visszájára fordított magyar idiómával élve – mindvégig „saját tollaival ékeskedik”. Ha a magyar szöveget összevetjük az oroszral, kiderül, hogy Lermontovnak legfeljebb ötletadó szerep jutott, hisz a legtöbb költői kép, amit állítólag ő alkotott, nem tőle való. Az öt versszakban sorra elkövetett „bűntényekből” legalább tíz súlyos pontot tartalmazó vádirat állítható össze.

Amikor a költő a vers elején egymagában kimegy az útra, egy kavicsos ösvényt lát meg-megcsillanni a ködben. Vele ellentétben a költő magányát elhallgató fordító azt észleli, hogy *még szelíden / Csillognak a fehér kavicsok*. Köd nincs, az viszont rejtély marad, mit takar a **még** határozószó a *szelíden* előtt, másként fogalmazva, mihez képest *még*? Tovább olvasva a verset, megtudjuk, hogy a költő úgy érzi, az őt körülvevő pusztaság az, ami *Istent figyel*. Ezzel szemben mi az, hogy **minden**? Nem túl általános, sőt, nem túl lapos ez így?

Az est szépségével eltelt költő ünnepélyes és varázslatos eget lát, amely alatt a föld kékes derengésben alszik. A fordító szerint az ég csak *ünnepi*, minden varázs nélkül, viszont *tündöklöklik*, ami a Szabó Lőrincnél hiányzó ködben megtört csillagfényre gondolva akár még igaz is lehetne, de mit tegyünk, Lermontov nem említi. A magyar szövegben leszállt a földre az égboltról ímént elcsalt *varázs*, és *puha* is és *kék* is ráadásul. A természet csodálása közben a költő azon mereng, mi gyötri a lelkét, mit érez, vár-e és bán-e valamit. A fordító sajnos itt is jobban informált a szerzőnél, mert egyenesen *dörömbölést* vél kihallani annak szívéből, a sokkal általánosabb értelmű igékkel kifejezett töprengő kérdéseket pedig konkrét főnevekkel tölti meg, amik *vágy*, *remény* és *lelkifurdalás*.

A harmadik versszak is követi elődei hagyományait: a „nem várok már az élettől semmit” költői gondolat *Nem, ez a szív nem hisz már a váagnak* díszítőelemmé dagályosodik, a múlt pedig, amin a költő nem bánkódik, az *elmuúlt zűrzavar* feleslegesen és oda nem illően tágabbra alakított köntösébe bújik.

A fordítás negyedik versszaka egy zavaró és megengedhetetlen alanyserével nyit: Szabó Lőrinc még az előző versszakban lecserélte a személyes költői „én”-t a dagályos *szívre*, amit most felemás módon s az olvasót zavarba ejtve visszafordít: *De nem sír kell neki, nem enyészet – / Szeretnék pihenni, végtelen*. A versszak második fele különösen hamis, mert a költő két óhajto mondata, vagyis hogy – mintha tetszhalott lenne – továbbra is szunnyadjanak benne az élet erői, s hogy a lélegzetétől lágyan mozduljon a mellkasa, a *De hasson át a dús, a nagy élet, / De ne fojtson többé kebelem* megfogalmazásban az életre vonatkozó *dús* és a *nagy* jelzők enyhén szólva is bizarr hatást keltenek,

---

---

amikor egy kvázi halotról van szó, és mert a *ne fojtson többé kebelem* alig értelmezhető, cikornyás szóvirág.

Ha az utolsó versszak első, megint csak túlcifrázott és ezáltal pontatlan során még túl is tesszük magunkat, a második mellett már nem mehetünk el szótlantul. A költő arra vágyik, hogy holt szenderegése közben egy édes hang szerelemről énekeljen a fülébe. Szerelemről, úgy általában. A fordító azonban konkretizál, s miközben ezt teszi, túloz is megint: szerinte az, amit Lermontov öntudatlanul szenderegve hallani szeretne, **két szerető mámoros dala**. S ha már túloz, akkor se beszéljen mámorról egy félig eleven, félig holt ember kapcsán. A vers vége a túlzási mániából adódó képzavar-sorozattal méltán teszi fel a koronát az egész „alkotás”-ra. Most már csak kérdezek: Hogyan csobog a moraj? Hogyan lesz az örökké zöld tölgyből örökzöld moraj? Vajon az örökzöld tölgylobb továbbbi színezését szolgáló „lehajló” vagy „hajladozó” jelző nem illene jobban ehhez a békés álmokképhez, mint a *szélvert*?

Lator László fordítása sokkal közelebb áll a lermontovi szöveghez, szinte teljesen mentes a Szabó Lőrincnél tapasztalt túlzásoktól, elkalandozásoktól, a nála tapasztalt „saját tollazat” itt nem fedti el Lermontov díszzeit. Kifogásolnivalót azért persze Latornál is találhatunk minden versszakban, s azonnal sorra is vesszük azokat.

Az első versszak második sora, amelyben *Csillognak a fehér kavicsok*, szó szerint egybevág Szabó Lőrincével, de szerencsére a *még szelíden* hozzáköltés nélkül. Sajnos azonban elsikkad az az igen fontos tény, hogy a költő hangsúlyozottan *один*, vagyis egyedül, magányosan jár az éjszakában, s ezt komoly hiányosságként róhatjuk fel a fordítónak.

A második versszak *kék varázsa*, amelyben a *táj aluszik*, pusztán annyiban tér el a Szabó Lőrinc-féle változattól, hogy ez a varázs Latornál nem *puha* is egyszersemind, ugyanakkor továbbra is ténykérdés, hogy Lermontov az égen látja a varázslatot, a föld, a *táj* viszont kékes derengésben alszik nála.

A harmadik és a negyedik versszakot egységben kell vizsgálnunk, mivel az egyikben megkezdett téma úgyszólván vörös fonalként fut tovább a másikban, s ez a téma az elmúlás – lermontovi módon. Ő a harmadik versszakot így zárja: *Я б хотел забыться и заснуть!*, vagyis a lét és nemlét között óhajt szunnyadni mély ájulatban. A negyedik versszak kezdő soraként pedig következik a folytatás: *Но не тем холодным сном могилы*, szó szerinti fordításban: 'de nem a sírnak ama hideg álmával'. Lator László *s elaludni, gondolattalan – Úgy aludni – mégsem sírveremben* gondolatfutama alapján véve hűen követi a lermontovit, de a *gondolattalan* érzésem szerint nem fejezi ki elég világosan a már-már halott önkívület állapotát, s ily módon a folytatásban megjelenő *sírverem* nem eléggé előkészített, illetve motivált. A strófazáró két sor: *s kebelemben élet szenderegjen, / melegítsen lassú árama* összességében arról szól, amiről szólania kell, de a *lassú áram*, ami *melegít* – önmagában szép és találó kép – túl elvont, túl láthatatlan a halk lélegzéstől meg-megrezdülő lermontovi mellkashoz képest.

Amit még végezetül kifogásolok, lehet, hogy szörszálhasogatásnak tűnik, de azért felvállalom. A fordító nem követi hűen a költőt, amikor **cs**erfát ültet a versbe, jóllehet a költő egy föléje boruló, örökké zöld **tölgy**fa sötét lombjainak zúgása kíséretében kívánna szenderegni. Igaz, közeli rokonokról van szó, s akadhat olyan ember, aki nem is lát köztük különbséget, de a tölgy akkor is

tölgy, s nem cser. Ez a rímkényszerből szárba szökkenett cser minden bizonnal elkerülhető lett volna.

Mi sem természetesebb, hogy magam is felvállalom a megmérettetést, s e célból idemácsolom Lermontov hatyúdalának saját ízlésem szerint fogant változatát.

Kimegyek magamban én az útra.
Ködön át egy kavicsor dereng.
Csendes éjben istent sejt a pusztá,
csillag szól a csillaggal, s mereng.

Életemtől semmit már nem várok,
s az se bánt, mi rég történt velem.
Szabadságra s nyugalomra vágyok,
s elaludni – eszméletlenül!

Ünnepélyes varázs fenn a mennyben!
Kéklő fényben szunnyad a világ...
Mért fáj mégis, mért nehéz a lelkem?
Mire várok? Szívemen mi rág?

De ne síri jég-álomra térjek:
Úgy aludjak mindörökre el,
hogy keblemben szunnyadjon az élet,
s halk futásban rezdüljön a mell,

        hogyan éj- s nappal fülem andalítva
        szerelemről szóljon édes hang,
        és felettem örökzöldbe nyitva
        ringva zúgjon sötét tölgyharang.

5. Szergej Jeszenyin ferdítve és fordítva

5.1. Ha most a cári Oroszországnak búcsút mondvá átrepülünk jó néhány évtizedet, s az éppen szovjetté vált Oroszországban landolunk, ott találjuk nagy orosz kedvenceim egyikét, Szergej Jeszenyint (1895–1925). A saját fordításomban *Nem keseregek, nem sírok, nem szánom* kezdő sorú verset annak az Erdői Gábornak az átköltésében vesszük nagyító alá, aki a Jeszenyin-válogatásban Rab Zsuzsa százat is meghaladó fordítása mellett mintegy hatvan költemény magyarítását tudhatja a magáénak. De lássuk mindenekelőtt az eredetit és Erdői szövegét:

НЕ ЖАЛЕЮ, НЕ ЗОВУ, НЕ ПЛАЧУ...

NEM SÍROK MÁR, MIT SE BÁNOK-SZÁNOK

Не жалею, не зову, не плачу,
Все пройдет, как с белых яблонь дым.
Увяданья золотом охваченный,
Я не буду больше молодым.

Nem sírok már, mit se bánok-szánok,
mint szíromfűst, minden ellebeg,
Elragadtak arany hervadások:
soha többé ifjú nem leszek.

Ты теперь не так уж будешь биться,
Сердце, тронутое холодком,
И страна березового ситца
Не заманит шляться босиком.

Lanyhul szívem, dobogása lankadt,
megveszi a télnek hidege,
nyírfá-karton országa se csalhat
kószálni már tág berkeibe.

Дух бродяжий! ты все реже, реже
Расшевеливаешь пламень уст
О, моя утраченная свежесть,
Буйство глаз и половодье чувств!

Vándor lélek! Pislákolva-gyéren
kavardítod ajkam lángjait.
Tékozolva szórtam frissességem,
szemem s szívem vizeséseit.

Я теперь скупер стал в желаньях,
Жизнь моя, иль ты приснилась мне?
Словно я весенней гулкой ранью
Проскакал на розовом коне.

Vágyaimat kis lángra csavartam.
Éltem ez? Vagy álmodtam vajon?
Mintha zajgó tavasz-virradatban
szálltam volna rózsaszín lovon.

Все мы, все мы в этом мире тленны,
Тихо льется с кленов листьев медь...
Будь же ты вовек благословенно,
Что пришло процвеств и умереть.

Porból vétettünk, hát leszünk röggé.
Halkan hullnak rézszín levelek...
Minden élő áldassék örökké,
hogy virulni s halni született.

Megint csak egy ifjú, huszonhat éves költő hattyúdalszerű művével állunk szemben, amelynek magyarra fordítását a fentiekben már alkalmazott módszer mentén vizsgáljuk meg, vagyis, hogy elénekelhető-e a G. F. Ponomarenko (1921–1996) által 1964-ben komponált dallamra, illetve hogy egyebekben mennyire hű Jeszenyinhez.

Ami a szöveg formai ismérveit (ritmus, ütem, rímek stb.) illeti, s amik végeredményben az énekelhetőség alapjául is szolgálnak, nincs okunk kritikával illetni a fordítót, így ezt a kérdéskört ennyivel le is zárhatjuk. A kritikai észrevételek ugyanakkor semmiképp se mellőzhetőek, ha a szövegjelentés megfelelőségét vizsgáljuk, ha – és ez jogos elvárás – Erdődi szövegében viszont kívánjuk látni Jeszenyin szavainak, költői képeinek amennyire lehet, pontos, de legalábbis azokat közelítő magyar változatát. A fordítás ebben a vonatkozásban Dsidát idézi, tehát Erdődi véleményem szerint saját verssé alakította át az eredetit, sőt, helyenként a már-már értelmezhetetlen egyéni szavakkal és képekkel el is torzította azt.

Az első versszak harmadik sora, miszerint *Elragadtak arany hervadások*, az első a kifogásolható helyek közül. Szó, ami szó, Jeszenyin talányosan fogalmaz, amikor arról beszél, hogy elhervad az arany általi fogvatartottságban, de biztos, hogy nem az idézett sor értelme járt az eszébe. Az „arany” nyilvánvalóan nem kézzelfogható aranyat, kincset, drágaságot, pénzt jelent, hisz egy szegény költő aligha rendelkezhetett ilyesmivel, s főleg nem olyan mértékben, hogy az már rabságban tartotta volna. Véleményem szerint sokkal inkább a faluról jött költő számára idegen, modernebb városi lét és annak csábító velejárói lehetnek azok a momentumok, amelyek egyrészt „arany”-ként bővülnek, s amelyektől másrészt szabadulna, de nem tud, s így csak vergődik. Lehet, hogy nincs igazam, de az *arany hervadások*-nak akkor sincs sok értelme!

A második versszak egésze félresiklott. Jeszenyin a *Ты менець*, vagyis a 'Te most' megszólítással nyit, s a saját szívéhez fordulva ilyesmit mond neki: Te most már nem úgy fogsz dobogni, mint eddig, mert megérintett a hidegség, s a nyírfás tájképekben bővelkedő vidék nem csalogat meztlábás kóborlásra. Ezzel szemben Erdődi saját magához beszélgeti a költőt nagyjából ugyanazzal a tartalommal, de csak nagyjából, mert alkot egy hihetetlenül suta *nyírfa-karton ország*-ot, ami nem várja *kószálni* a költőt a különböző irodalmi művekben már lapos közhellyé süllyedt *tág berkeibe*. Ugyanakkor az egész képet jeszenyiniesen bensőségessé tevő „meztlábasság” szóba se jön!

Jeszenyin a *Vándor lélek!* felkiáltással a harmadik versszakból is „kiszól”, s ezt a fordító is követi a második sor végéig – csak azt árulná el nekünk, miként lehet *pislákolva-gyéren kavardít*-ani valamit. A harmadik sorban viszont

---

az egyes szám első személyű *szórtam*-mal hátat fordít a megszólított *lélek*-nek, pedig – a fordítás szókincsét használva – a tékozólva szórt frissesség, a szem és a szív vízesései ugyanannak a *vándor lélek*nek a tartozékai, amiről Jeszenyinnél a lázas iramú megszólítgatás végén álló felkiáltójel is tanúskodik.

A negyedik versszakot a fordító így kezdi: *Vágyaimat kis lángra csavartam. / Éltem ez? Vagy álmodtam vajon?* Ha azon túl is tesszük magunkat, hogy a vágyak kis lángra való csavarása túl kimódolt kép az eredetihez képest, azt már nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a második sor megint önmagához beszélgeti a költőt, jöllehet – nyersen fordítva – így kellene festenie ennek a résznek: Én már fukarabb lettem a kívánságok terén, **életem**, vagy **te** is csak álmaimban léteztél?

Az utolsó versszak is tartogat számunkra egy-két keserű csemegét. Elvitathatatlan, hogy a jeszenyini strófakezdő sor, amely minden ember halandóságára utal, bibliai indíttatású, de nem a *Porból vétettünk, hát leszünk röggé* prédikatori dörgedelem formájában. A *Halkan hullnak rézszín levelek*-kel szemben alapvetően nincs mit kifogásolni, legfeljebb azt, hogy Jeszenyinnél nem akármilyen fa rézszerű leveleiről van szó, hanem a juharéről, amely fafajta kétségtelenül a kedvencei közé tartozik – gondoljunk csak egy másik, már népdallá nemesült versének kezdő soraira: *„Lombtalan juharfa, zúzmarás juharfa, / görcsösen mit kapkodsز fehér hóviharba?”* (ford. Rab Zsuzsa). Végezetül a fordító ismét túlzásba esik, amikor a mindörökre szóló áldást *Minden élő*-nek adressálja, pedig Jeszenyin megint csak a *ты*, vagyis ‘te’ megszólítással él, ami vonatkozhat az olvasóra is akár, de még inkább és még valószínűbben a saját *vándor lelkére!*

Mi tagadás, nem könnyű követni Jeszenyin hangulatait, s az azokat megszólaltató nyelvi fordulatokat és képeket – tudom, mert magam is küzdelmes csatát vívtam velük. Hogy mennyire győzedelmeset, az majd elválik:

NEM KESERGEK, NEM SÍROK, NEM SZÁNOM...

Nem kesergek, nem sírok, nem szánom
azt, mi alma szirmán tovaszáll.
Aranygúzsban hervadozva látom:
Nem leszek én ifjú soha már.

Vándor lélek! te, ki elfelejted
élesztgetni ajkam lángjait,
ó, friss bájam te mind elveszejted,
s szemem lázát, szívem árjait!

Dobogsz immár szívem – te is érzed –
tél szelétől fázón, fagyosan,
s nyírfalombos táj sem csábít téged
csatangolni meztlábasan.

Visszatartom már sok régi vágyam,
életem! – vagy álmodlak talán?
Mintha lármas tavaszvirradásban
száguldoznék rózsaparipán.

Halandónak jövünk mind e földre,
halkan hull a réz juharlevél...
Légy te áldott örökön-örökre,
hogy virulni s halni születnél.

5.2. Fordításkritikai kalandozásunk utolsó állomásaként még egy Jeszenyin-verset idézzünk fel, egyet a számos verses levelei közül, ezúttal az any-

---

jához címzettet. A kommentárokat megelőzve álljon az eredeti szöveg mellett két magyar fordítás is:

ПИСЬМО МАТЕРИ

Ты жива еще, моя старушка?
Жив и я. Привет тебе, привет!
Пусть струится над твоей избушкой
Тот вечерний несказанный свет.

Пишут мне, что ты, тая тревогу,
Загрустила шибко обо мне,
Что ты часто ходишь на дорогу
В старомодном ветхом шушуне.

И тебе в вечернем синем мраке
Часто видится одно и то ж:
Будто кто-то мне в кабацкой драке
Саданул под сердце финский нож.

Ничего, родная! Успокойся.
Это только тягостная бредь.
Не такой уж горький я пропойца,
Чтоб, тебя не видя, умереть.

Я по-прежнему такой же нежный
И мечтаю только лишь о том,
Чтоб скорее от тоски мятежной
Воротиться в низенький наш дом.

Я вернусь, когда раскинет ветви
По-весеннему наш белый сад.
Только ты меня уж на рассвете
Не буди, как восемь лет назад.

Не буди того, что отмечалось,
Не волнуй того, что не сбылось,-
Слишком раннюю утрату и усталость
Испытать мне в жизни привелось.

И молиться не учи меня. Не надо!
К старому возврата больше нет.
Ты одна мне помощь и отрада,
Ты одна мне несказанный свет.

Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так шибко обо мне.
Не ходи так часто на дорогу
В старомодном ветхом шушуне.

LEVÉL ANYÁMHOZ

Élsz-e, kedves, jó öreg szülém még?
Én is élek és köszöntelek!
A bukó nap esthajnali fényét
árassza el kis kunyhód felett!

Hallom, sokat búslakodol értem;
titkolva, hogy szíved nyugtalan,
régimódi, ócska ködmönkédben
ki-kijársz az útra untalan,

és a kéklő esti derengésben
gyakran rémlik föl neked a kép,
mintha kocsmái verekedésben
finn kés járná át fiad szívét.

LEVÉL ANYÁMNAK

Megvagy-e, anyóka, kedves, élsz-e?
Élek én is. Most köszöntlek én.
Áradjon kis házad ereszére
az a mondhatatlan esti fény.

Azt írják, sokat bánkódol értem,
titkolod bár aggodalmadat.
Régimódi, nyúttos kis zekédben
ki-kijársz a nagyúthoz magad.

És hogy egy kép kísért szakadatlan
estetáji kék ködök között:
valaki, sűrű csapszék zsvijában
szívem alá finn bicskát ütött.

Semmi bajom, nyugodj meg, te drága,
hesseged el lidércálmodat.
Nem hal úgy meg, hogy viszont ne látna,
nem oly részeges a te fiad.

Rád a régi szeretettel gondol...
Él bennem és éltet a remény,
hogy zaklató, bomlott bánatomból
kis lakunkba visszatérek én.

Hazamegyek majd szüleimékhez,
mire vézna kertünkben a lomb
újra zöld. Csak aztán föl ne ébressz,
mint nyolc éve, kora hajnalon.

Föl ne keltsd, mi szunnyad már örökre,
meg ne bolygasd kihunytt álmaim.
Elfáradtam, testem-lelkem összetörte
a koránjött sok csapás, a kín.

S ne taníts már imádkozni engem.
Nem kell! Nem visz út a múltba már.
Te vagy vigaszom, segítőm, életemben
te vagy az egyetlen fény sugar.

Édesanyám, ne szomorkodj értem,
ne legyen a szíved nyugtalan.
Régimódi, ócska ködmönkédben
ne járj ki az útra untalan.

Ilyen rémes lázálmok gyötörnek.
Semmi baj! Nyugodj meg, te szegény.
Míg nem látlak újra, nem halok meg,
olyan korhely még nem lettem én.

Gyöngéd, jó vagyok, amilyen voltam,
s előttem csak egy álom lebeg:
hogy zendülő bútól szabadultan
házikómba visszatérhetek.

Megtérek majd, ha sziromfehér lesz
tavaszi kertünk a ház mögött.
Hanem virradatkor föl ne ébressz
úgy, mint rég, nyolc évvel ezelőtt.

Ne ébresztgesd elsuhamlott álmod,
veszteségem ne bolygasd, anyám.
Én a fáradtságot e világon
megismertem már nagyon korán.

Már imákra se taníts meg engem,
múltam felidézni nincs remény.
Te vagy gyámolom és segedelmem,
te a mondhatatlan esti fény.

Ne aggódj hát, ne szomorkodj értem,
felejtsd el sok aggodalmadat.
Régimódi, nyűttes kis zekédben
ne járj ki a nagyúthoz magad.

Urbán Eszter fordítása

Rab Zsuzsa fordítása

Olvasva e két remekbe szabott fordítást, az ember a bőség zavarával küszködik, mert nem tudja, melyiket dicsérje jobban. Egyéni s egymástól gyakran jelentősen eltérő megoldásokkal ugyan, de Urbán Eszter és Rab Zsuzsa úgy tolmácsolja Jeszenyint, hogy az Jeszenyin marad, nincs hozzáköltve, belemagyarázva vagy átértelmezve semmi, mindkettőből ugyanaz a részben oroszosan dekadens, másrészt viszont simogatóan bensőséges hangulat árad. Nem tudom, a költőnők ismerték-e a V. Ny. Lipatov (1897–1965) által a vershez komponált melódiát, az biztos, hogy a szövegeik – eltekintve néhány jelentéktelen botlástól – tökéletesen énekelhetőek is. Ami a szókincset illeti, mindkettejüknél csupán egy-egy vitatható szóalakra bukkantam. A *Hazamegyek majd szüleimékhez* elképzelés Urbán Eszternél azért nem találó, mert a költő csak az anyjához írja levelét, s tudtommal az apja ekkor már nem is élt. Csaknem ugyanazon a ponton (egy sorral feljebb) téved Rab Zsuzsa is, amikor a *házikómba visszatérhetek* jeszenyini óhajtt fogalmazza meg, hisz azon a házikón

---

anyjával és hűgával közösen osztozik, s nem kizárólag az övé. Ennyi és nem több, minden más maga a tökély.

Ha ezek után magam is kísérletet tettem a vers lefordítására, aminek az eredményét most ide is másolom, az nem a „Na majd én megmutatom!” kivagyiskodása okán történik, pusztán egyfajta nemes vetélkedés jegyében, amikor a döntőben nem gyengék és jók szerepelnek, hanem csak a legjobbak, s ki-ki szavazhat a saját lelkét leginkább megérintőre:

LEVÉL ANYÁMHOZ

Ugye élsz még, jó szülém, anyókám?
Én is élek, százszor üdvözlégy!
Kunyhód felett az alkonyi órán
titkos fényben derengjen az ég!

Írják, rejtéd aggodalmad élet,
búnak hajtod értem a fejed,
rovod-járod az országút szélét,
s hordod régi, elnyűtt bekecsed.

S alkonyati kékes derengésben
balsejtelem tör csak egyre rád:
Korhely barát kocsma szegletében
finn késével szívem szúrja át.

Megnyugodhatsz, jó szülém, te drága!
Nem más ez, mint rémkép, látomás.
Nem estem még oly iszákosságba,
hogy meghaljak, anélkül hogy láss.

Mai napig gyengéd az én lelkem,
és eltölti egy, csak egy remény,
hogy viharos bánatomtól menten
házacskánkba visszatérek én.

Visszatérek, ha tavaszi lázban
fehér kertünk lombkoronát bont,
de hajnalban hagyj fekvé az ágyban,
s ne ébressz fel, mint nyolc éve volt.

Ne ébresztgess tovallant álmot,
ne izgasd, mi rég hamvába holt,
fáradtságot, lelki fásultságot
megismerni korán részem volt.

S imákra se taníts úgy, mint régen:
Múlthoz térni nincsen már remény.
Támaszom vagy, s boldogság is nékem,
te vagy az a titokzatos fény.

Úzd el hát a szíved minden félszét,
ne add búnak értem a fejed,
s ne ródd, ne járd az országút szélét,
hordva régi, elnyűtt bekecsed.

6. Személyes hangú lecsengetés. Az első bekezdésben már alkalmazott, itt pedig éppen beígért „személyes” hangot elsőként egy a bolgár népköltészetre és irodalomra történő utalással szeretném megütni, miközben továbbra is a fentiekben már bőszégesen kifejezésre juttatott rögeszmémnél, az énekelhetőség-nél maradok. Családi hátterem folytán idestova negyven éve állok igen szoros kapcsolatban Bulgáriával, a bolgár nyelvvel és kultúrával, ami többek között két regény, tucatnyi novella és egy színdarab általam való magyarításán is tetten érhető. Bolgár versek fordítására viszont eddig nem vállalkoztam, s aligha fogok ezután is ezen a területen kísérletezni, mert volt egy magyar költő, nevezetesen Nagy László, aki mint fordító etalon a számomra, minélfogva már-már szentségtörésnek érezném akár olyan bolgár versek magyarra fordítását is, amelyekkel ő nem foglalkozott vagy már nem is foglalkozhatott. Nagy László úgy ülteti át a rá

---

jellemző sajátos nyelvezettel a bolgár költők verseit, hogy azok közben bolgárok maradnak, megőrződik az az érzésvilág és hangulat, ami csak rájuk jellemző. S különösen igaz ez a bolgár népköltészet gyöngyszemeinek fordítását illetően. Csodálatra méltó teljesítmény, hogy úgy teszi át magyarra a bolgár népdalokat, hogy azok minden nehézség nélkül magyarul is elénekelhetőek, ami a magyar fül számára ugyancsak sajátos bolgár ritmus- és dallamvilág ismeretében szinte elképzelhetetlen. Ha tehát a fentiekben helyenként kissé szigorúnak tűntem másokkal és magammal szemben is, az annak köszönhető, hogy – tudatosan vagy tudat alatt, de mindig – Nagy László teljesítményéhez mérem a versfordítások értékét, különösen ha a mű eredetije énekelt formában is létezik.

Ha pedig nosztalgiázással kezdtük ezt a kis kalandozást, fejezzük is be azt hasonlóval. Amikor abban a bizonyos somogyi gimnáziumban, az oroszórán Konsztantyin Szimonov (1915–1979) *Жди меня*-jával foglalkoztunk, nekünk, negyedikes diákoknak – miként a bevezetőben elmondtam – fogalmunk sem volt róla, hogy Lányi Sarolta remek fordításában létezik annak egy magyar változata is: a *Várj reám*, ami majd később – Negrelli Henrik zenéjére – Darvas Iván jellegzetes előadásában országszerte kedvelt és énekelt „örökzöld”-dé válik.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy mi köze van Szimonovnak a fentebbi elemzésekhez és fordítási kísérletekhez. Másképpen fogalmazva: Hogy kerül a csizma az asztalra? Gyorsan eloszlatom a félelmet: Nem azért hoztam ide Szimonovot, mert magam is le akarom fordítani a *Жди меня*-t! Szükségtelen és esztelen vállalkozás lenne egy olyan vers esetében, amely magyar nyelven már-már népdalszövegként rögzült generációk agyában és lelkében, s ez a magyar szöveg annyira tökéletes fordítás, hogy jobbat úgysem tudnék csinálni helyette. Nos, hát éppen a *Várj reám*-szöveg kifogástalan mivolta az, ami miatt a téma idekerült. A fentebb annyit emlegetett énekelhetőség kritériuma ugyanis itt visszafelé is igaz. Lányi Sarolta szövege annyira hű mása az orosz költeménynek, hogy a magyar szöveghez simuló dallam gond nélkül alkalmazható Szimonov orosz szövegére is.

De kanyarodjunk vissza 1965-höz, hogy a beharangozott nosztalgiázásnak eleget tehesünk. Ebben az évben az Eurovíziós Dalfesztiválon fellépett Luxemburg színeiben egy France Gall nevű francia zöszti tini, elénekelte a *Poupée de Sire, poupée de Son* című dalocskát, s elvitte vele a fesztivál fődíját. A Magyar Televízió – lévén a keleti blokkos Intervízió-tömörülés tagja – nem közvetítette ugyan élőben a fesztivált, ám a dal igen hamar eljutott hozzánk, és *Viaszbaba* címmel Toldy Mária előadásában azonnal országszerte énekelt sláger lett. Énekeltük mi, negyedikesek is a gimnáziumban, de „elkövettünk” vele még valamit. Mivel éppen Szimonov ment az oroszórán, az évi klubdélutánunkon egyik jól gitározó osztálytársunk hangszeres kíséretével előadtuk néhányan a *Жди меня*-t oroszul – a *Viaszbaba* zenéjére. Egészen minimális hajlítgatási manőverektől eltekintve a (francia) melódia ideálisan ráillett az (orosz) szövegre. Az iskola többi tanuló-jából összeverődött közönség, amelynek soraiban ott ült a legtöbb tanárunk is, elképedve fogadta ezt a nemzetközi együtthangzást, s lelkes tapsviharban tört ki.

Néhány egykori osztálytársammal való emlékidézést követően nemrégiben eszembe jutott ez az eset, s amikor most a Lányi Sarolta által megalkotott magyar szöveget raktam össze a *Viaszbaba* dallamával, megint zökkenőmentes volt a kísérlet.

Így van ez: Ha egy vers jó, és jól is van fordítva, illik minden zenéhez.

Releváns önéletrajzi adataim:

1966 – érettségi

1966–1971 – ELTE Bölcsészettudományi
Kar, német–orosz szak

1971 ősze óta egyetemi, főiskolai oktató
(Budapest, Szombathely, Sopron)

Még a múlt század nyolcvanas éveiben az ELTE ifjú adjunktusaként felmerült bennem a gondolat, hogy egyszer majd megpróbálkozzam Walther von der Vogelweide (1170 k.–1230 k.) verseinek magyarításával. Mint nyelvtörténész elsősorban német nyelvtörténeti szemináriumokat vezettem, amelyeknek keretében előszeretettel adtam Walther-versszövegeket a hallgatók kezébe munkaanyag gyanánt, amikor a szóban forgó nyelvi korszak hangtani, nyelvtani, lexikai stb. sajátosságait taglaltuk. Egy pillanatig sem

állítható, hogy a nyelvtörténet a hallgatók tömegeinek buzgó érdeklődésével találkozott volna, ami többek között abban a törekvésükben is megnyilvánult, hogy a Walther-féle eredeti szövegek biztonságosabb megértése céljából a magyar nyelvű fordításokat hívták segítségül, én pedig tanácstalan voltam, miért értelmesebb gyakran pontatlanul vagy éppenséggel teljesen hibásan az olvasottakat. Amikor aztán egyszer magam is kézbe vettem az ominózus magyar szövegvariánsokat, megállapíthattam, hogy a fordítások bizony hagynak maguk után némi kívánnivalót. A dolognak azonban lett pozitív hozadéka is – legalábbis számomra: fokozta az amúgy is meglevő érdeklődésemet a régi szövegek magyarra fordítása iránt, s így a nyelvtörténeti tevékenységet összeköthettem literátori, pontosabban műfordítói ujjgyakorlatokkal...

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence